

**MATICE ČESKÁ,
SEKCE SPOLEČNOSTI NÁRODNÍHO MUZEA**

Matiční listy

TLUMOK SBĚRATELE ZÁPISNÍKY BOŽENY NĚMCOVÉ

Yveta Dörflová (Praha)

A Collector's Knapsack. The Notebooks of Božena Němcová

Abstract: Less-known sources on the life and work of Božena Němcová include her notebooks. She probably had a large number of them, but only four have been preserved, of which one has been published in its entirety. The remaining ones have been issued in fragments. Němcová used three notebooks during her travels to Slovakia. She recorded the course of the trip and experiences from her stay in two, in the larger of which, entitled *Zápisky z cest do Uher* [Notes from Trips to Hungary], she also wrote ethnographic notes, especially fairy tales and children's games, and excerpts from contemporary literature on Slovakia. The third notebook was probably conceived in advance as a Slovak-Czech manuscript dictionary. The last, so-called *Malý zápisník* [Small Notebook], provides a mosaic-like picture of the author's life and her interests in 1855–1859. The article is complemented by a treatise on previously unknown notebooks with copies of poems (K. J. Erben, K. H. Borovský and others), which Němcová dedicated to her son Karel.

Keywords: Božena Němcová – ethnographic collection – notebooks – Slovakia – travel journal

Vedle osobní korespondence patří ke zvláštnímu typu historického pramene také deníky a zápisníky. Nikdo asi vážně nepochybuje o jejich výpovědní hodnotě pro poznání života jednotlivce i podoby každodennosti, seznamujeme se s nejnvtířnějšími podněty umělecké tvorby i s motivy jednání formulovanými bez ohledu na veřejné mínění. Pokud samotná Božena Němcová občas přispívala k dotváření vlastního mýtu tím, že se ve svých dopisech ať už záměrně, nebo bezděčně stylizovala, v zápisnicích, které byly určeny jen pro ni, tuto potřebu neměla.

Klasický deník si Němcová nikdy nepsala, zápisníků měla pravděpodobně větší množství, ale do dnešních dnů se dochovaly pouze čtyři a vydán byl zatím pouze jeden.¹ Je to škoda, již proto, jak výstižně vyjádřil ve své esejí věnované době Jana Evangelisty Purkyně Tomáš Hermann, že zápisníky nám nabízejí „*lákavou a užitečnou cestu destrukce či demytizace oné heroičnosti (která přece vždy nutně a od počátku i mnohé zastírá a zjednodušuje), návratem třeba k obyčejnému lidskému rozměru, každodennosti, dobové mentalitě a podmiňujícím sociokulturním komponentám, tedy vlastně problematizace oné mnohonásobně opakované a kodifikované velikosti Otců zakladatelů či génů. Třeba právě odhalováním vnitř-*

ních rozporů, zasutých intelektuálních inspirací, dobových i tradovaných klišé a topos, jež může vrhat nové světlo na dobu a její reprezentanty i na celé pozdější duchovní dějiny – prameny, zejména osobní provenience, jsou k takovýmto centrálním osobnostem přebohaté, a proto vždy a stále poskytují nové a nové perspektivy“.² Na ještě jeden, často zapomínaný moment, nás ve stejné knize upozorňuje Stanislav Komárek. Božena Němcová žila v „*ěre naturfilosofie a romantismu, kdy svět byl ještě jeden, kompaktní, kdy Humboldt, německý Aristoteles, zkoumal a reflektoval americké krajiny se vším, co k nim patřilo. [...] Jen tehdy se v tlumoku terénního sběratele objevovaly vedle sebe stenogramy pohádek, vylišované rostliny a ukázky hornin. Právě naše Božena Němcová, jak také uvedeno, k nim patřila*“.³

Velkou část památek po Boženě Němcové, včetně písemných, u sebe uchovávala dcera Dora.⁴ Těsně po matčině smrti je měla uloženy u blízkých přátel – v rodině profesora Hanuše,⁵ později si je odvezla do Jičína. O pozůstalost po své ženě se velmi pečlivě staral Josef Němec. V roce 1865 Doru napomínal: „*Jestli ve třech dnech nedostane 5 zlatých, věci prodá. Já peníze nemám, abych ti to vyplatil, a jestliže hned peníze nepošleš, tak o to přijdeš a to jen svou lehko-*

¹ *Zápisník Boženy Němcové z let 1851–1855* vyšel ve dvou svazcích: 1. svazek – Faksimile zápisníku, nestránková světlotisková reprodukce originálu V. Neubert a synové, celopergamenová, bohatě zdobená vazba Zdeněk a Jan Nožičkovi. 2. svazek – Přepis a poznámky Miloslav Novotný; tisk na biblovém papíře. Původně brožované. Oba svazky uloženy v původním ochranném papírovém pouzdře. NĚMCOVÁ 1929a. Miloslav Novotný část textů ze zápisníku vydal ještě jednou ve dvou dílech souboru dokumentů *Život Boženy Němcové*. NĚMCOVÁ 1953; NĚMCOVÁ 1957.

² HERMANN 2019, s. 214.

³ KOMÁREK 2019, s. 257.

⁴ O Doře blíže ÚLEHLA 2014. Dora, křtěná Theodora, po smrti matky začala důsledně používat své křestní jméno v české podobě Bohdana.

⁵ Hanuš Ignác Jan (1812–1869), filosof. Společně s manželkou Laurou udržovali od počátku padesátých let přátelské styky s rodinou Boženy Němcové.

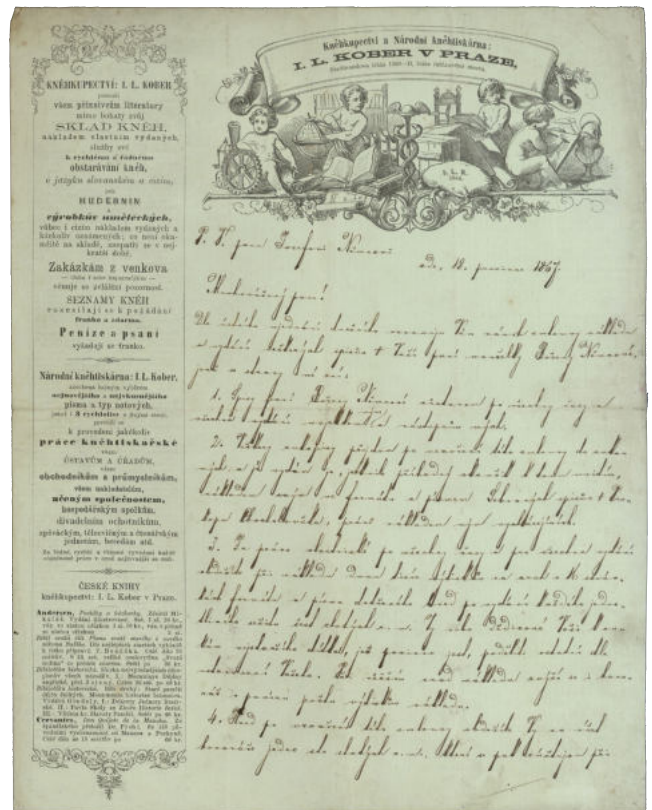
⁶ Dora Němcová památky na matku pravděpodobně zastavila a při nesplacení dluhu hrozilo jejich propadnutí.

myslností. To všechno nemuselo být, jen tvá hloupá marnivost je toho příčinou, když na to nemělas, mohlas ostat bez zubů, však oni by tě byli v Jičíně bez zubů poznali, a se zubama se ještě ani ten masopust nevzdáš.“⁷

V roce 1867 podepsal Josef Němec nakladatelskou smlouvu na vydávání ženiných sebraných spisů s nakladatelstvím Ignác Leopold Kober. Upozornil na to svou dceru v dopise: „Kober bude vydávat bibliotéku čelných spisovatelů českých, Jungmanna, Čelakovského a jiných, a vybídl také mě, abych mu přenechal maminy spisy k vydávání, což jsem na radu některých učinil. [...] Vymínil jsem si, aby Nebeský měl redakci, a ne Mally,⁸ jak chtěl Kober. K Mallýmu nemám žádnou důvěru, Nebeský napíše životopis mamín.“⁹

Ve smlouvě s nakladatelstvím I. L. Kober šlo v první etapě o získání dochovaných rukopisů do nakladatelova vlastnictví. Tím se dá vysvětlit, že se u Koberových dědiců dochovaly dva zápisníky, o kterých budeme mluvit dále. Je však možné, že oba zápisníky dostal od Josefa Němce (nebo mu byly zapůjčeny?) Václav Nebeský¹⁰ jako podklad pro životopis Boženy Němcové.

Od Dory chtěl Josef Němec pro nakladatele pravděpodobně pouze korespondenci: „Ty o tom budeš lepší vědět nežli já, a bylo by dobře, abys prohlídla tu korespondenci, co ty máš. Z toho by se nejlépe poznalo, s kým dopisovala. Piš mně pak o tom, a to brzo, neboť nemůže se s tím dlouho odkládat.“¹¹ Snad proto Marie Gebauerová¹² mohla napsat do 11. dílu Sebraných spisů Boženy Němcové vycházejících v nakladatelství Jana Laichtera: „V pozůstalosti Němcové, jež teď je v majetku Bohd. Němcové, jsou též zápisníky, které svědčí o neobyčejné důkladnosti její práce.“ A pokračuje: „Dva z nich – hnědý, s nápisem Notiz, a mramorovaný – jsou slovníky slovenských výrazů, velmi pečlivé, po abecedě srovnané a mnohdy důkladnými vysvětlivkami opatřené. Dále jsou tam začátky pohádek, přísahy: [...]. Přezdívký: [...]. Pořekadla: [...]. Seznam jmen a jejich zkratek, poznámky gramatické ze slovenštiny.“¹³ Marie Gebauerová neupřesnila, kolik zápisníků měla od Dory vypůjčených a z kterého vypsala své ukázky publikované v edici. Dora jejich vrácení upomínala dopisem z 20. 12. 1912: „Potřebuji jich [dopisy matčiny – pozn. Y. D.] nyní naléhavě, jakož i zápisníků ze Slovenska, rukopisu překladu Tartüffa, drobných poznámek na lístkách a veškeré cedulky v balíčku o původu pohádek.“¹⁴ Marie Gebauerová ještě na konci roku odpověděla: „Ráčila jste mně půjčiti zmíněné věci k otištění v Sebraných spisech Vaší matky, k nimž jste mi slíbila

Obr. 1 Dvoustránkový dopis Ignáce Leopolda Kobera adresovaný Josefu Němci z 18. prosince 1867. LA PNP, fond Božena Němcová.

pomoc, jakou jen mi budete moci poskytnout i nadále. Půjčila jste mi je na dobu, na jakou jich budu potřebovat.“¹⁵ V dalším textu dopisu se již o rukopisech Boženy Němcové nezmínila, slíbila jen postupné vrácení korespondence. Mezi ní a Dorou došlo k nedorozumění. Nešlo jen o navrácení zapůjčených dopisů a rukopisů, ale byly tu i otázky finanční. Dora se cítila vyšší Laichterova honoráře poškozená, a tak svou při obě ženy předaly svým zástupcům – Dora muži své neteře Marie Zdeňku Záhořovi, Marie Gebauerová bratru JUDr. Bohuslavu Gebauerovi. Zdeněk Záhoř opět M. Gebauerovou upomínal: „Musíte přece vědět, že jste nevrátila vše, co Vám slečna D. Němcová odevzdala, a jestli jste Vám zapůjčené rukopisy dala k dispozici jiným osobám.“¹⁶ Vzájemná korespondence ustala v roce 1915, věc se vyřešila a Gebauerová všechny vypůjčené archiválie pravděpodobně

⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond Němcová Božena, korespondence rodinná, Němec Josef Němcové Doře, dopis z roku 1865.

⁸ Jakub Malý (1811–1885), novinář, spisovatel, překladatel z angličtiny, francouzštiny a němčiny. Josef Němec s ním měl neshody kvůli chystanému bibliografickému heslu Boženy Němcové pro *Riegrův slovník* vydávaný také v nakladatelství I. L. Kobera. Srov. korespondenci Němec Josef Němcové Doře. (LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence rodinná, dopis z 15. 4. 1865). Josef Němec jednal s F. A. Urbánkem, který byl v této době obchodním vedoucím nakladatelství (srov. pozn. 40).

⁹ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence rodinná, Němec Josef Němcové Doře, dopis z 8. 2. 1868.

¹⁰ Nebeský Václav Bolemr (1818–1882), básník, literární historik, přítel Boženy Němcové.

¹¹ Viz pozn. 8.

¹² Gebauerová Marie (1869–1928), učitelka, spisovatelka a překladatelka. V letech 1904–1920 připravovala společně s Jaroslavem Vlčkem a Václavem Tillem vydání Sebraných spisů Boženy Němcové pro nakladatelství Jana Laichtera.

¹³ NĚMCOVÁ 1919, s. 292.

¹⁴ LA PNP, f. Gebauerová Marie, korespondence přijatá, Němcová Bohdana (Dora) Gebauerové Marii, dopis z 20. 12. 1912.

¹⁵ LA PNP, f. Gebauerová Marie, korespondence přijatá, Gebauerová Marie Němcové Bohdaně, 1 koncept dopisu z 30. 12. 1912.

¹⁶ LA PNP, f. Gebauerová Marie, korespondence přijatá, Záhoř Zdeněk Gebauerové Marii, dopis z 8. 10. 1915.

Obr. 2. Božena Němcová na Slovensku a v Uhřích. Mapa od Josefa Frdricha z roku 1926. LA PNP, fond Božena Němcová.

vrátila.¹⁷ Přesto jeden zápisník vlastnila Marie Gebauerová ještě v roce 1925. Je možné, že ho získala od neteře Dory Němcové Miloslavy.¹⁸ Na konci roku 1919 se Dora na Marii Gebauerovou obrátila a v posledním, opět přátelském dopisu, který jí po několikaletém odmlčení poslala, poznamenala: „Současně vznáším též i já k Vám snažnou prosbu, byste, velectná slečno, odevzdala za mě do Skalice¹⁹ ony rukopisné Poznámky matčiny a dopisy otcovy, které neteř mně odcizila, by je u Vás zpeněžila. Čekajíc návratu jejího z Ruska, chtěla jsem ji zahanbiti tím, že by špatný skutek svůj osobně Vám doznala.“ Není ovšem zcela jasné, zda termín „rukopisné Poznámky“ označoval zápisník nebo opravdu jen poznámky na několika listech.

V roce 1925 od Marie Gebauerové získal zápisník, označovaný jako *Zápisník z let 1851–1855*, Miloslav Novotný a daroval ho nakladateli Arnoštu Kvasničkoví. Už se pravděpodobně nikdy nedozvíme, proč tak významný rukopis Miloslav Novotný nedaroval Literárnímu archivu Národního muzea.²⁰ Rodina nakladatele Arnošta Kvasničky tento podstatný doklad se zápisky z cest do Uher²¹ věnovala Muzeu Boženy Němcové v České Skalici, kde je uložen dodnes.²² Jedná se o jediný dosud vydaný zápisník. V roce 1929 nakladatelství Kvasnička a Hampl vydalo zdařilé faksimile s dokonalými světlotiskovými reprodukcemi originálu, doplněné druhým svazkem s přepisem textu Zápisníku a poznámkami Miloslava Novotného.²³

¹⁷ O sporu obou žen více GEBAUEROVÁ 2002.

¹⁸ Miloslava (doma Milena nebo Milina) Němcová (1878–1953) se ze všech Karlových dětí nejvíce sblížila s tetou Dorou. Žila u ní v Jičíně trvale partnerně od roku 1898. Vedla jí domácnost a pracovala s ní na zahradě. V roce 1913 odešla od tety do Ruska k vdově po strýci Jaroslavovi (1842–1898), Marii Pavlovně do Vinice. Do Čech se vracela, ale s největší pravděpodobností se definitivně vrátila na počátku roku 1920.

¹⁹ Dora Němcová se po jistém váhání rozhodla v roce 1919 prodat zbývající památky na matku nově vzniklému Muzeu Boženy Němcové v České Skalici.

²⁰ Literárnímu archivu Národního muzea věnoval Miloslav Novotný 23. 5. 1930 pouze faksimile Zápisníku. Dnes je uloženo v LA PNP ve fondu Boženy Němcové.

²¹ Božena Němcová podnikla na Slovensko v letech 1851–1855 celkem čtyři cesty – 1. pobyt: 24. 4. – 14. 5. 1851, převážně Miškovec s majoritním maďarským obyvatelstvem (sama); 2. pobyt: 20. 8. – 18. 10. 1852, Balažovy Ďarmoty (s dětmi), s výjezdem do Banské Bystrice; 3. pobyt: 9. 5. – 17. 10. 1853, Balažovy Ďarmoty (s dětmi Dorou a Jaroslavem a služkou Marií Votavovou); 4. pobyt 4. 9. – 18. 10. 1855 – Pohroní a část Gemeru (sama). Mnohokrát byl rozebrán vliv slovenského lidu a přírody na její literární dílo. Méně se ví o jejím studiu slovenských reálií, které mělo vyústit v obsažném dílu o slovenském národopisu.

²² Podle informace bývalého ředitele Muzea Boženy Němcové Mgr. Milana Horkého šlo o „nucené“ darování v padesátých letech.

²³ Viz pozn. 1. Mimo Miloslava Novotného znovu část textu otiskl Stanislav Wimmer pod názvem *Poznámky z cest* jako přílohu ke svému článku. WIMMER 2001, s. 83–84. Bohužel, ve studii neuvedl provenienci zápisníku.

Zápisník²⁴ je drobná knížečka 10,8 × 7,5 cm v ozdobné vazbě, stránky nejsou číslovány, prvních 44 stran popisuje cestu Boženy Němcové za manželem Josefem Němcem²⁵ do Miškovce v Uhrách.²⁶ Záznamy jsou zpočátku řazeny poslopně, tak jak cesta ubíhala, většinou se jedná o místopisné poznámky, dojmy z pozorování nezvyklého okolí. Tu a tam psala autorka tak rychle, že nedokončovala slova, zejména na konci řádků. Poznámky končí popisem výletu do Edeléné 4. května 1851. Pod zápisky je podpis „mama“, který by mohl naznačovat, že popis cesty psala pro své děti. Své poznámky Božena Němcová rozpracovala do cestopisné studie *Zpomínky z cesty po Uhrách*, která vyšla v Lumíru v roce 1854.²⁷ Za zápisky ze Slovenska zůstaly volné stránky, kam chtěla patrně doplnit zážitky z posledních dní strávených v roce 1851 na Slovensku, zejména ze zájezdu do Jagru.²⁸ Poslední záznam z této cesty je až na straně 83, kde si poznamenala jména míst, kterými projížděla cestou zpět.

Na stranách 46–48 a 51 jsou vepsány zápisky Němcové z cesty do Drážďan, na kterou se vypravila společně se sestrou Marií a Žofíí Podlipskou v létě 1852. Zápisky jsou rychlé, bez rozdělovacích znamének, nepřesné a s chybami, někdy nečitelné. V knihovně Boženy Němcové se zachoval průvodce *Prag-Dresdner Panorama für Touristender Eisenbahn und Dampfschiffahrt*,²⁹ ten si ale musela pořídit o několik let později – vyšel až v roce 1858.

Na stránce následující za volným listem je na prvních řádcích záznam o cestě Českým středohořím, ale na dalších řádcích i stránce už jsou poznámky ze čtvrté, poslední cesty na Slovensko v roce 1855. V zápisu jsou promíchané zprávy o místech skutečně spatřených a záznamy o místech a událostech, o nichž slyšela autorka jen vyprávět.

Božena Němcová se patrně rozhodla tento zápisník používat pouze pro zápisky z cest na Slovensko, na straně 53 začínají poznámky o cestě do Ďarmot, kterou podnikla v srpnu 1852 s dětmi a psem Vidákem, a pokračují na stranách 53–60, 68–82 a 84–86. Zápisník končí třemi stranami maďarsko-českého slovníku a třemi stranami slovenských výrazů. Ty už si Němcová poznamenávala mezi stranami 61–69. Na stranu 92 si Němcová poznamenala recept na nakládané ořechy.

V archivu Muzea Boženy Němcové v České Skalici je uložen ještě jeden zápisník, který uniká pozornosti badatelů.³⁰ Božena Němcová si ho přivezla opět z některé z cest po Slovensku. Zápisník v pevné vazbě má 148 listů s rozměry 18 × 12 cm.³¹ Je téměř celý popsán částečně perem

(evidentně v několika vlnách), částečně tužkou. Rukopis na posledních třiceti stranách vykazuje znaky spěchu, možná nedbalosti, související nejspíše s jiným záměrem využití. Zápisník byl pravděpodobně již dopředu koncipován jako rukopisný slovník slovensko-český, neboť hesla (písmena) byla nadepsána předem. Proto například na šedesátém pátém listu je nadepsáno Q, ale pokračuje zde heslo písmene P. Slovníková část končí na listu 104, následuje ovšem heslář písmen, která se do rozvrhu slovníku nevešla. Proto ještě mezi listy 109–120 následují „dodatky“ hesel K, P a S. U některých slov je uváděn pouze český ekvivalent, někdy jsou překlady doplněny příklady frazeologismů, popřípadě odposlechnutými úslovími (rčeními, pořekadly, příslovími). V zápiscích a prepisech je patrná neznalost slovenského pravopisu, mnohdy absolutizovaná fonetickým prepisem za pomoci češtiny.

Od 127. listu autorka zápisník využívá tematicky. List nadepsaný Počátek priepovídk obsahuje možné začátky vyprávění typu *Bylo nebylo* a variace na ně. Následují různé slovenské fráze prokládané vysvětlivkami v českém jazyce, přísloví seřazená podle incipitu víceméně abecedně. Další strany jsou nadepsány Prezviska a Pořekadla. Němcová si na několika stranách zapsala i varianty domácích jmen, pak pokračovala gramatickými poznámkami mimo jiné k užívání slovenských sloves a substantiv a poznámkami k rozdílu v užívání lexika v češtině a slovenštině. Na konci zápisníku najdeme zapsány opět úsloví a různorodé poznámky.

Zápisník z cesty po Slovensku můžeme ztotožnit s jedním ze zápisníků, které měla Marie Gebauerová kolem roku 1910 půjčené od Dory Němcové a o nichž se zmiňovala při vydávání Sebraných spisů Boženy Němcové.³²

Dnes nezvěstný je další zápisník, který měla Gebauerová také k dispozici. Psala o něm v komentáři k edici *Korespondence Boženy Němcové*³³: „Mezi papíry Bož. Němcové je malý červený zápisníček z jedenácti listech, z nichž dva jsou jen vloženy. Sedm prvních listů je popsáno účty a poznámkami adres, jeden list je prázdný a pak je jakýsi kalendářík celé cesty. Poznámky jsou dílem perem, dílem tužkou.“ Jednalo se o další poznámky z druhé cesty Boženy Němcové do Ďarmot v srpnu 1852. V edici Gebauerová otiskla jen poslední část zápisníku, jež předcházela publikovaným dopisům. Otištěný text převzal do 5. dílu *Života Boženy Němcové* Miloslav Novotný.³⁴

Ještě chvíli zůstaneme v archivu Muzea Boženy Němcové v České Skalici. V jeho fondech jsou dvojce desky

²⁴ Muzeum Boženy Němcové v České Skalici (dále jen MBN), fond Božena Němcová, fBN 534. Zápisník z cesty na Slovensko.

²⁵ Josef Němec zažádal o místo v Uhrách, kde se reorganizovala finanční stráž. Dekretem ze 4. 10. 1850 byl jmenován prozatímním komisařem I. třídy. Byl přeložen do Miškovce, kam nastoupil počátkem roku 1851. Více POKORNÁ 2009, s. 105–112.

²⁶ Cesta začala 24. května 1851 a urychleně skončila pravděpodobně 19. nebo 20. května 1851.

²⁷ NĚMCOVÁ 1854.

²⁸ Popis zájezdu do Jagru se objevuje pouze v článku *Zpomínky z cesty po Uhrách*. NĚMCOVÁ 1854.

²⁹ *Prag-Dresdner Panorama für Touristender Eisenbahn und Dampfschiffahrt*, Praha: nakladatelství K. André 1858. Vloženo do dobových desek, na předešlé orientační mapě železnice Praha–Drážďany, vlepená příloha: Panorama der Eisenbahn und Dampfschiffahrt zwischen Prag und Dresden.

³⁰ MBN, fBN 533. Zápisník z cesty po Slovensku. Za upozornění a popis děkuji Mgr. Milanu Horkému, bývalému řediteli Muzea Boženy Němcové v České Skalici.

³¹ Zápisník byl zrestaurován v roce 1972. Dnes má pevné kožené desky a nelze zjistit jeho původní podobu.

³² Viz pozn. 12.

³³ NĚMCOVÁ 1914, s. 108.

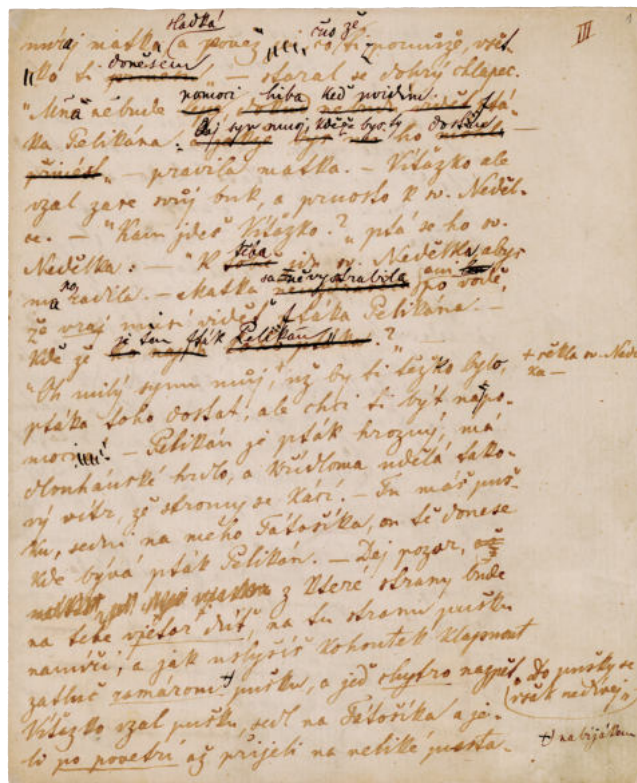
³⁴ NĚMCOVÁ 1957, s. 230, 270, 294–295, 298, 301–303, 306, 310, 316, 318–320, 322–323, 329. Je možné, že se jedná o zápisník ze Slovenska (13 listů), který byl v LA PNP. Zápisník je dnes nezvěstný.

patřící původně Boženě Němcové, jedná se pravděpodobně o fragmenty dvou zápisníků.³⁵ Z malého notesu se dochovaly pouze smetanově bílé desky (polstrovaná vazba) o rozměrech 6,9 × 10,1 cm s aplikací reliéfního květinového motivu (pivoňka, konvalinky).³⁶ Přidešti je módně vylepené bleďemodrým plátnem s atlasovou vazbou, na krajích desek jsou poutka na tužku. Druhé desky – fragment zápisníku – získalo muzeum darem od Hany Benešové. Iniciátorem daru byl zřejmě Zdeněk Záhoř. Celokožené černé desky s oblými rohy a celkovou plastickou výzdobou jsou jen o něco větší, 9,4 × 10 cm.³⁷ Vnější rámec desek je zlacený (místy odřeno), ve vnitřním zdobném rámci je slepotiskový štítek. Vnitřek desek je v ozdobných rámcích se zlacenou ražbou vylepen perlinkovým plátnem vyšívaným barevnými bavlnkami. Jednu z výšivek zdobí motiv věnce, druhou náhrobek s urnou, smuteční vrbou a psem. I tyto desky mají po okrajích zámkově umístěná poutka na tužku. K deskám zápisníku je připojen lístek s autografem Madly (Marie Záhořové)³⁸ a vizitka Hany Benešové se sdělením, že zápisník a vlasy Boženy Němcové dostala v roce 1927 od vnučky Boženy Němcové.³⁹

V Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve fondu Boženy Němcové jsou uloženy dva zápisníky, o kterých jsme v souvislosti s nakladatelstvím I. L. Kober⁴⁰ psali výše. Do Literárního archivu je věnoval Bohuslav Dušek.⁴¹ Svůj dar doprovodil textem *Jak jsem získal dva zápisníky Bož. Němcové*⁴² z 10. 3. 1947.

Zápisky z cesty do Uher,⁴³ jak svůj zápisník nazvala na přidešti Božena Němcová, je vázaný sešit o rozměrech 17 × 21 cm.⁴⁴ Desky jsou ze zelenohnědého mramorovaného papíru, hřbet ze zeleného plátna. Na přidešti, jak už je zmíněno výše, je název s podpisem Božena N, v levém dolním rohu jsou majetkové poznámky. Je zde záznam: „*Majetek Jos. Salače*“, razítka Literárního archivu a signatura 3 a I 81. Zápisník má 390 stran, z nichž jich je popsáno perem a tužkou jen 237.

Zápisky začínají zápisem z 27. srpna 1855: „*Odpoledne rozloučila se s Prahou a jela přímo do Vídně...*“, na který navazuje popis čtvrté a poslední cesty Boženy Němcové na Slovensko. Už za předchozích pobytů měla Němcová plán studovat důkladně Slovensko po všech stránkách, sbírat národopisný materiál a pomocí něj zprostředkovat Če-

Obr. 3. Rukopis pohádky *O Vítazkovi*. Pohádka vyšla poprvé v *Koledě, kalendáři na rok obyčejný 1857*. LA PNP, fond Božena Němcová.

chům hlubší poznání slovenského života. Mínila, že by se s jeho větší znalostí odstranilo mnohé nedorozumění mezi oběma národy. Uskutečnění tohoto plánu umožnil Němcové až v roce 1855 svým peněžním darem 250 zlatých majitel březnického zámku, hrabě Hanuš Kolovrat-Krakovský, který se stal předlohou pro osvětleného šlechtice Březovského v povídce *Pohorská vesnice*.

Mimo popisu slovenské cesty⁴⁵ obsahuje zápisník podrobný zápis pohádek *O Kovladu*, *O Vítazkovi*, *O hrdé kněžně*, heslovitě zaznamenané vyprávění *O věrné ženě*, úryvkovitý zápis pohádky *O Slunečníku, Měsíčníku, Větrníku, O krásné Ulianě a dvou tátošíkách*, na okraji listů psané poznámky k pohádce *O Popelušce* a ke dvěma jiným, blíže ne-

³⁵ Za upozornění na fragmenty zápisníků děkuji Mgr. Milanu Horkému.

³⁶ MBN, fBN 792, smetanově bílé desky.

³⁷ MBN, fBN 781, kožené desky.

³⁸ Marie Záhořová, rozená Němcová (1885–1930), dcera Karla Němce, vnučka Boženy Němcové.

³⁹ Marie (doma Madla) Němcová se v tábořské škole Na Parkánu spřátelila s Aničkou Vlčkovou, po létech první dámou Hanou Benešovou. Jejich cesty se přestěhováním Němcových do Prahy rozešly, aby se znovu sešly v dospělém věku při sociální práci a v sdružení YWCA (Young Women's Christian Association – Křesťanské sdružení mladých žen). Při té příležitosti darovala Madla své bývalé spolužačce v rodině pečlivě opatrovanou černou mantilu své babičky Boženy Němcové (dnes v LA PNP), fragment jejího zápisníku a její vlasy.

⁴⁰ Po smrti I. L. Kobera (1866) se stal vedoucím obchodu F. A. Urbánek, byl pravou rukou vdovy Karolíny Koberové (1828–1905), která firmu zdědila. Roku 1870 předal firmu čerstvě plnoletému Karlu Bohuši Koberovi (1849–1890). Zadlužený podnik převzal koncem 80. let nakladatel a knihkupec Josef Salač (1858–1934), od kterého na počátku 30. let získal B. Dušek oba zápisníky a dopis Boženy Němcové adresovaný Josefu Němcovi z 13. 6. 1857 (dnes je dopis uložen v Národním muzeu ve fondu Dušek).

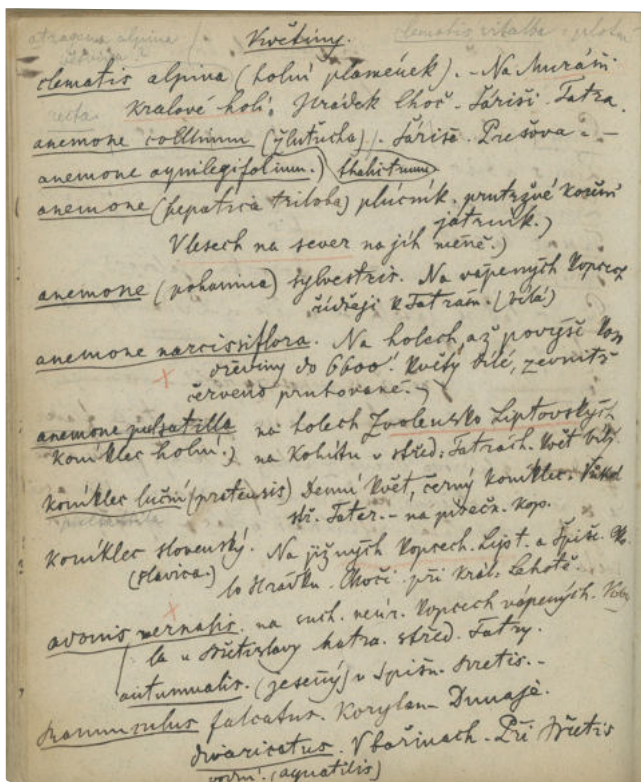
⁴¹ Dušek Bohuslav (1886–1957), bankovní úředník, sběratel. V roce 1947 Dušek daroval Literárnímu archivu Národního muzea několik rukopisů a dopisů českých spisovatelů, mezi nimi dva zápisníky Boženy Němcové (44–44 ANM BD 3/164 – opis kopie nabídky B. Duška Literárnímu archivu Národního muzea z 11. 3. 1947). Archiválie převzal společně s Literárním archívem Památník národního písemnictví.

⁴² LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy cizí, Dušek Bohuslav: *Jak jsem získal dva zápisníky Boženy Němcové*.

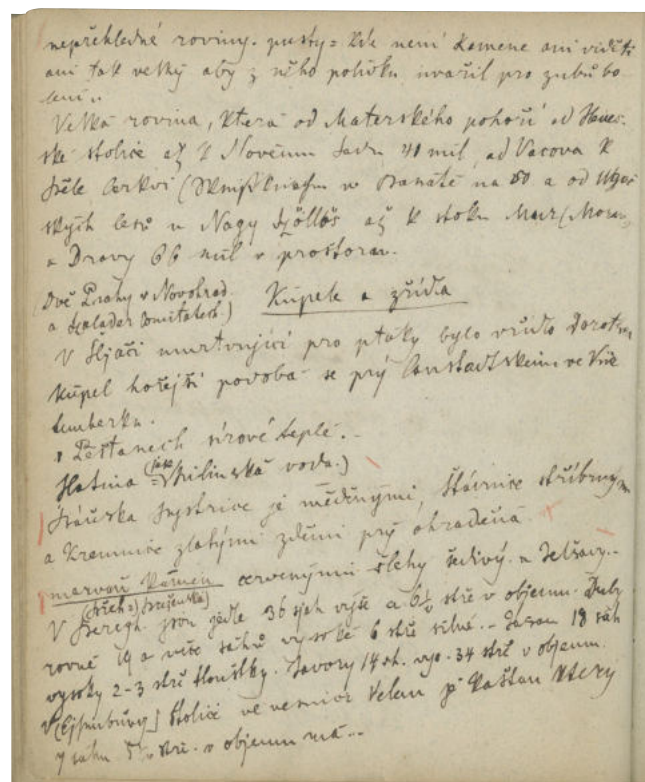
⁴³ Jsou myšleny Horní Uhry, jak se tehdy obecně Slovensku říkalo.

⁴⁴ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, *Zápisky z cesty do Uher*.

⁴⁵ Popis cesty publikoval Miloslav Novotný. NĚMCOVÁ 1957, s. 232 nn.

Obr. 4. Zápisky z cesty do Uher: výpisky o květinách. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 5. Zápisky z cesty do Uher: ukázka záznamů o krajině. LA PNP, fond Božena Němcová.

určeným pohádkám, tři pověsti o Vavrovi Brezul'ovi, dětské říkanky. Kromě toho je tu seznam 45 slovenských pohádek.

A konečně obsahuje Zapisník seznam flóry a fauny, kterou při svém putování Němcová viděla včetně přesného určení místa a latinských názvů u květin. Je evidentní, že autorka se při psaní této části, a nejen jí, opírala o znalosti místních přírodovědně vzdělaných přátel, zejména Gustava Zechentera.⁴⁶ V posledním jemu adresovaném dopise, který známe, se Němcová zmiňuje o zdrojích svých informací: „Já jsem dala jim ale nyní přece také článek, dávno slíbený. – První polovice vyjde v I. čísle Živy na 1859. – Pojmenovala jsem ho Kraje a lesy v Zvolenské stolici a podala jsem stručný přehled celé stolice, řídíc se v tom, dilem, co jsem sama viděla, dilem od Vás a p. Chalupky⁴⁷ slyšela a některé věci jsem použila ze Zipsera a Čaploviče.“⁴⁸ Autorem některých textů není s největší pravděpodobností Božena Němcová, jedná se vzhledem k reáliím a kontextům o výpisy z děl slovenských přátel.⁴⁹

Vyprávění a záznamy z tohoto Zapisníku byly otištěny jen částečně. V úplnosti nebyly vydány ani ve Spisech Boženy Němcové redigovaných Bohuslavem Havránkem, které vycházely v letech 1950–1961 v Knihovně klasiků.⁵⁰ Edice Zapisníku byla plánována jako 16. svazek Spisů.

Jako jediná větší, dosud nepublikovaná práce Boženy Němcové, bývá uváděn takzvaný Malý zápisník.⁵¹ I z něj byly již některé zápisy uveřejněny.⁵² V zápisníku o rozměrech 10 × 17 cm je popsáno 131 listů ze 167.⁵³ Dnes, zřejmě po restaurátorském zásahu, je nově svázan do hnědé kůže. Zapisník sice získal Bohuslav Dušek svázaný, ale víme, že u původních desek byla kapsa, ve které byly uloženy různé poznámky a korespondence.

Zapisník představuje jakýsi mozaikovitý obraz autorčina života a jejích zájmů z let 1855–1859.⁵⁴ Nesloužil jí, stejně jako žádný jiný dochovaný zápisník, jako deník. Zejména tento byl pro ni spíše pracovní pomůckou. Zaznamenávala

⁴⁶ Zechenter Gustav Kazimír (1824–1908), bánsko-bystrický lékař, B. Němcová se s ním seznámila za svého druhého pobytu v Uhrách 1852.

⁴⁷ Chalupka Samo (1812–1883), básník, evangelický farář v Horní Lehotě, B. Němcová se s ním spřátelila při své cestě v roce 1855. ZIPSER 1817; ZIPSER 1837; ČAPLOVIČ 1829; ČAPLOVIČ 1843.

⁴⁸ NĚMCOVÁ 2006, dopis č. 505.

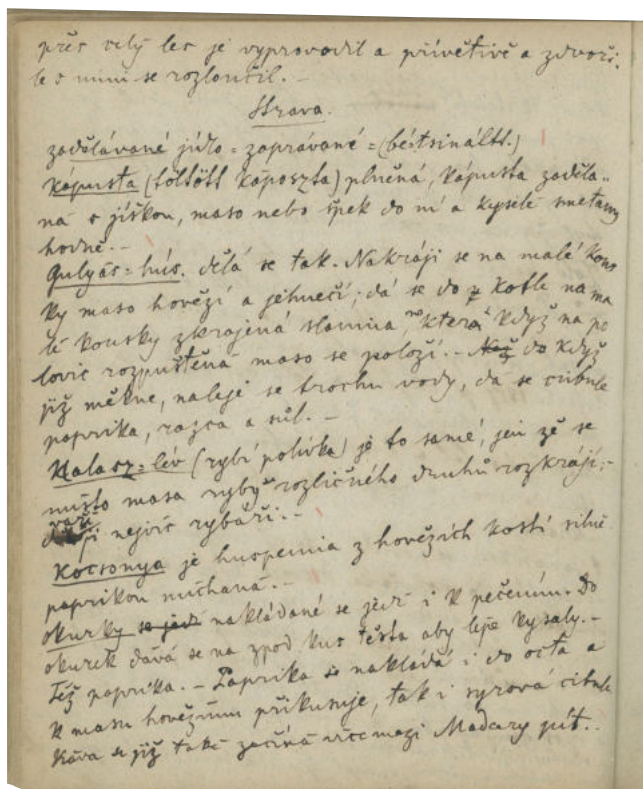
⁴⁹ Při popisu jednotlivých zápisníků se mi podařilo určit, že popis flóry je čerpán z díla historika, lékaře, botanika a spisovatele Gustava Mauricia Reusse (1818–1861): REUSSE 1853.

⁵⁰ Částečně některé materiály vyšly NĚMCOVÁ 1952. Drobnější materiále k slovenským pohádkám vydal Miloslav Novotný: NĚMCOVÁ 1929b. ⁵¹ MAIDL 2001.

⁵² NĚMCOVÁ 1957; NOVOTNÝ 1950.

⁵³ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, [Zapisník z roku 1855–1859, tzv. Malý zápisník]. Zapisník přečetli a přepsali do strojopisné podoby Karel Dvořák a Rudolf Skřeček, zhruba polovinu textu pečlivě okomentovali. Na jejich práci v současnosti navázal Václav Maidl.

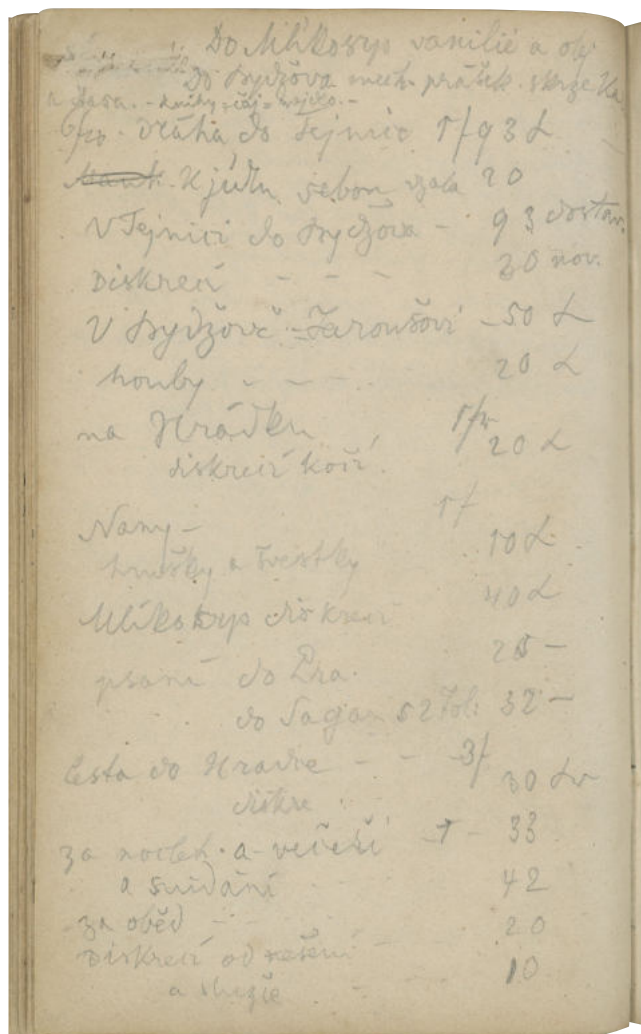
⁵⁴ Datuji podle zápisů o smrti cara Mikuláše I. po [2. 3. 1855], srov. NĚMCOVÁ 1957, s. 378; dojmy z pouti na Hrad Kokořín 26. 6. 1855, srov. NĚMCOVÁ 1957, s. 96–98; poznámky k cestě do Mlékosrb září 1859, srov. dopis synu Karlovi z 16. 9. 1859 (NĚMCOVÁ 2007, dopis č. 549).

Obr. 6. Zápisky z cesty do Uher: strava. LA PNP, fond Božena Němcová.

si do něj nejen poměrně rozsáhlá excerpta z literárních děl, citáty, rčení, méně známé slovní obraty a přirovnání, ale také poznámky, co má zařadit, adresy, záznamy o denních výdajích. Některé stránky jsou obtížně čitelné, ať už pro zběžnost písma, nebo slábnoucí barvu tužky. V zápisníku lze rozeznat i další 2 až 3 cizí rukopisy, jedná se o písmo Václava Čenka Bendla,⁵⁵ pravděpodobně písmo Viléma Dušana Lambla⁵⁶ a patrně ještě další osoby.

Zápisky jsou psány česky a německy, německy hlavně rozsáhlá excerpta z četby, například z díla Adalberta Stiftera. Výpisky nebyly určeny patrně jen pro potřebu majitelky zápisníku, neboť zejména v rozsáhlých výpiscích, jako byly ty ze Stifterova díla, se opisující střídali. Němcová si často zapisovala Bendlovy překlady básní i prózy, některé jí do zápisníku přepsal sám Bendl, stejně jako jí přepsal překlad prózy George Sandové *Pěnice* od Hanuš Jurenky.⁵⁷ Nalezáme zde přepis básně v azbuce a azbukou „zašifrované“, česky formulované záznamy a mezi nimi takto nastylizovaný zápis o úmrtí cara Mikuláše I. Jen střídme si Němcová zapisovala zážitky osobního rázu, k delším patří záznam z návštěvy kokořinského údolí doprovobený dokonce jedinou známou kresbou Boženy Němcové, na níž je zachycen hrad Kokořín. Na několika stranách zápisníku je koncept

Obr. 7. Malý zápisník: záznamy z cesty, kterou B. Němcová podnikla se synem Jaroslavem s cílem získat příznivce pro jeho studium na malířské akademii v Mnichově. LA PNP, fond Božena Němcová.

pozdějších poznámek pro Vojtěcha Náprstka o práci dělnictva. Překvapující jsou několikastránkové výpisky o životě Kryštofa Kolumba.

V zápisníku, jak už bylo uvedeno výše, byly vloženy různé zápisky, poznámky a dopisy. Materiály jsme schopni identifikovat podle zápisu, který najdeme – poněkud nepochopitelně – v první přírůstkové knize Muzea Boženy Němcové v České Skalici. Většina zápisů, s výjimkou 2 dopisů, nebyla dosud publikována. Mezi stránkami byly vloženy vylisované květy, listy a traviny.

Božena Němcová si na památku na syna Karla uschovala nejen přání, které jí poslal, ale i opis básně *Die Weihnacht*.⁵⁸ Od Jaroslava dostala tužkovou kresbu vězně.⁵⁹ V přihrádce měla také vloženy koncept Dořina dopisu adresované-

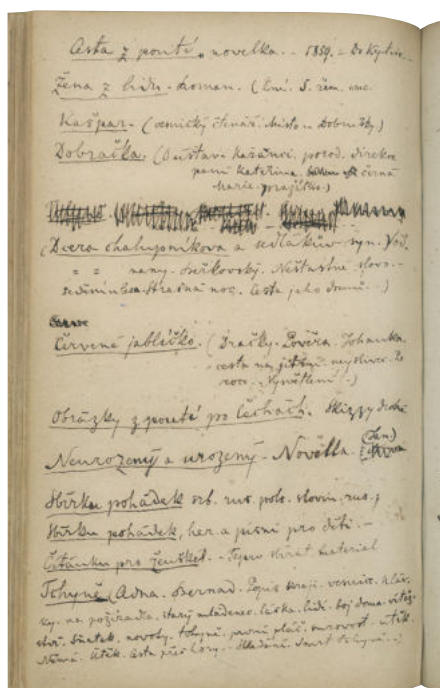
⁵⁵ Bendl Václav Čeněk (1832–1870), básník a překladatel, člen družiny Josefa Václava Friče, od roku 1854 přítel Boženy Němcové, později kněz.

⁵⁶ Lambil Vilém Dušan (1824–1895), lékař a publicista, od roku 1851 přítel Boženy Němcové. Rukopis D. Lambla určili K. Dvořák a R. Skřeček – srov. pozn. 52.

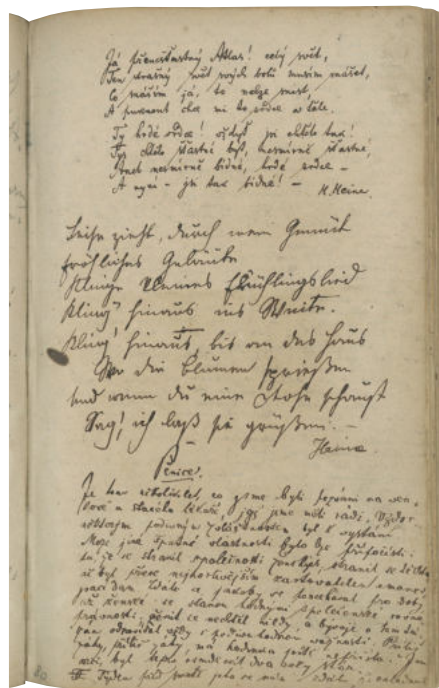
⁵⁷ Jurenka Hanuš (1831–1882), člen družiny Josefa Václava Friče, přítel Boženy Němcové, později lékař.

⁵⁸ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence přijatá, Němec Karel Němcové Boženě, 1 dopis (přání) b. d.: „Poznávám, že nesčíslná...“; rukopisy rodinné, [Němec Karel?]: *Die Weihnacht*, opis básně z 6. 8. 1858.

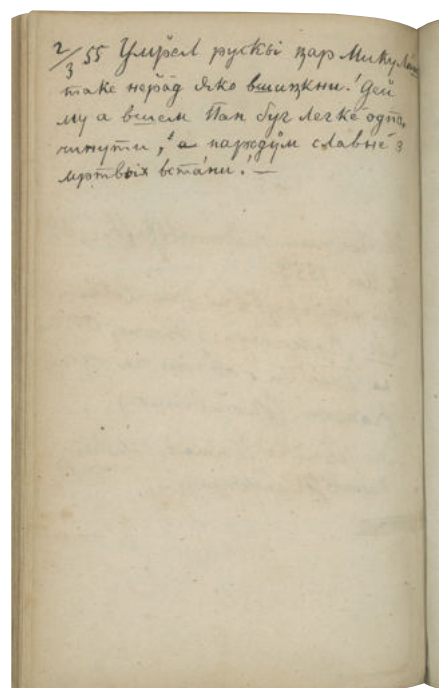
⁵⁹ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy rodinné, Němec Jaroslav: [Vězeň]. V zápisníku byl uložen i dopis Ludvíka Šimka Jaroslavu Němcovi z 22. 1. [1862] (datujeme podle adresy uvedené v dopise), který přišel až po smrti B. Němcové, do zápisníku se dostal pravděpodobně náhodou.

Obr. 8. Malý zápisník: soupis prací, které B. Němcová chtěla připravit k vydání. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 9. Malý zápisník: Jurenkův překlad prózy George Sandové *Pěnice*, do zápisníku přepsal Václav Čeněk Bendl. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 10. Malý zápisník: zápis o smrti cara Mikuláše I. Božena Němcová napsala glósu azbukou, jež tehdy byla jakýmsi tajným písmem jejich přátel. V zápisníku je azbukou více poznámek. LA PNP, fond Božena Němcová.

ho Klementině Hanušové.⁶⁰ Ještě jeden dopis si Němcová uschovala. Jedná se o její dopis určený pražskému kovolitci a podporovateli Josefu Branislavu Menclovi.⁶¹ Na třech lístcích jsou poznamenány vídeňské adresy Josefiny Čermákové, Františka Šebka a Katynky Aignerové.⁶² Spisovatelka si uložila i navštívenku J. Nachtigala,⁶³ podací poštovní lístky k zásilkám adresovaným v roce 1861 Jaroslavu Němcovi a Lauře Hanušové.⁶⁴

Leták nakladatelství Mercy's Buch – und Kunsthandlung v Praze nabízí mimo periodika *Aus der Heimat*, *Ein Naturwissenschaftliches Volksblatt* knihy *Neuestes vollständiges Fremdwörterbuch* od L. Kissewettera a *Des Knaben Lust und Lehre, Album für das reisere Jugendalter* vydávané

Hermannem Masiusem. O kterou z knih měla Božena Němcová zájem, když si schovala nabídkový leták, určit nelze.

Na osmi listech původně vložených do zápisníku jsou zapsány písně, které zpívala dětvanská děvčata.⁶⁵ Další útržkovité poznámky jsou na sedmi drobných lístcích.⁶⁶ Na lístku vytrženém ze zápisníku jsou německy psané výpisky snad z Araga⁶⁷ doplněné opakovaným psaním jména Zeplichal, na miniaturním papírku citát z Lope de Vegy a na přeloženém listu opis části básně Heinricha Heineho *Himmelfahrt*.⁶⁸ K nejzajímavějším památkám patří lístek s opisem básně Nicolause Lenaua *Sturmesmythe*.⁶⁹ Nejspíše Václav Čeněk Bendl opsal na rubovou stranu azbukou druhou sloku básně Marii „Z tvých dvou krásných očí...“.⁷⁰ Božena Němcová

⁶⁰ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence rodinná, [Němcová Theodora?] [Hanušové] Klementině, 1 koncept dopisu bez data: „S jakou nedočkavostí...“.

⁶¹ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence vlastní odeslaná, Němcová Božena Menclovi Josefu Branislavovi, 1 dopis 10. 2. 1858: „Zase Váš milý pane...“ (NĚMCOVÁ 2006, dopis č. 445). Božena Němcová se při dataci vzkazu patrně zmýlila v měsíci, Jaroslav Němec byl ve Zdicích od 23. 2. do 12. 3., proto datujeme 10. 3. 1858.

⁶² LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, Němcová Božena: [Adresy].

⁶³ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence přijatá, Nachtigal J. Němcové Boženě, 1 navštívenka bez data.

⁶⁴ LA PNP, f. Němcová Božena, korespondence odeslaná, Němcová Božena Hanušové Lauře, 1 podací poštovní lístek z 8. 8. 1861 a Němcovi Jaroslavu, 1 podací poštovní lístek z 24. 8. 1861.

⁶⁵ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, „Hry djevok (= vyrastených djevčat) ...“. Rukopis (nejištěná ruka) s rukopisnými poznámkami Boženy Němcové.

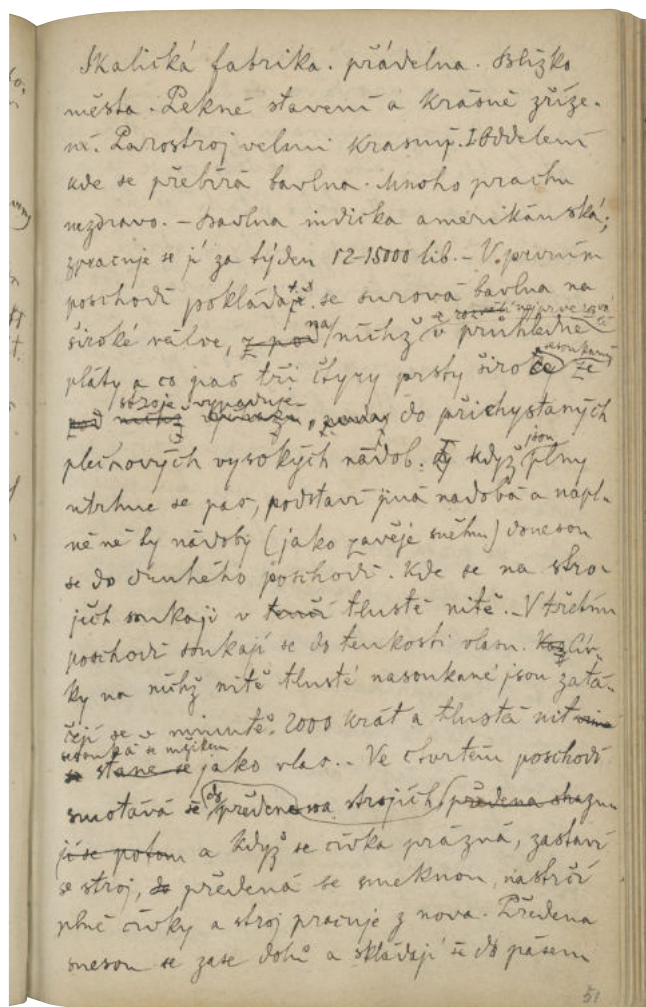
⁶⁶ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, Němcová Božena: „Franz Bekel...“, poznámka; [Gramatická cvičení]; [Poznámky]; „Solia hydrophila...“, poznámka; „Was für eine Krankheit...“, poznámky.

⁶⁷ François Jean Dominique Arago (1786–1853), francouzský matematik, fyzik, astronom a politik.

⁶⁸ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, Němcová Božena: „Wenigen Menschen...“, výpisky; „Ich liebe...“, opis citátu Lope de Vegy; Heine Heinrich: [Himmelfahrt], opis části básně.

⁶⁹ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, Němcová Božena: *Sturmesmythe*, opis básně Nicolause Lenau.

⁷⁰ Báseň *Marii* vyšla bez udání autorství ve *Věnci* 1843. Zmínka o básni *Marii* je i v *Rozpomínkách Boženy Němcové na léta 1837–1843*. NĚMCOVÁ 1951, s. 111.

Obr. 11. Malý zápisník: náčrt pozdějších poznámek pro Vojtěcha Náprstka o práci dělnictva. LA PNP, fond Božena Němcová.

pod báseň dopsala dvě česká přísloví: „Kde čert nemůže, nastraží babu“ a „Láska nemoc a zdraví se nechce“. Jeden z pisatelů domaloval obrázek psa.

V zápisníku měla Božena Němcová složenou předmluvu Antonína Augusty,⁷¹ kterou otiskl v prvním sešitu Sebraných spisů Boženy Němcové v roce 1862.⁷² V úvodu nazvaném Slovo k čtenářům Augusta popisuje rozvrh vydávání díla Boženy Němcové.⁷³ Najdeme tu i názvy povídek nebo souborů pohádek a pověstí, které se Božena Němcová teprve chystala napsat. Na dalším malém lístku je poznámka perem, pravděpodobně určená Augustovi, s upozorněním na špatné čtení jednoho místa v rukopisu při prvním vydání *Babičky*. V Literárním archivu se dochovala i obšírnější poznámka na stejné téma psaná tužkou, tu si pravděpodobně Němcová učinila pro sebe.⁷⁴

Na závěr tohoto pojednání se ještě zmíním o dvou sešitech básní, které Božena Němcová opsala pro svého syna

Obr. 12. Kresba Jaroslava Němce. LA PNP, fond Božena Němcová.

Karla. Nejedná se sice přímo o zápisníky, ale sešity mají určitou vypovídací hodnotu o prioritách Boženy Němcové. Dlouhou dobu zůstaly stranou badatelského zájmu, neboť

⁷¹ Antonín Augusta (1832–1866), majitel tiskárny v Litomyšli, nakladatel. V letech 1862–1863 vydal v 8 svazcích první Sebrané spisy Boženy Němcové.

⁷² V prvním svazku vydaném ve 4 sešitech vyšla *Babička*, pohádka *O krásné pastorkyni* a *Obrazy ze života slovenského*.

⁷³ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, [Zápisník z roku 1855–1859, tzv. Malý zápisník], Augusta Antonín: Slovo k čtenářům.

⁷⁴ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, Němcová Božena: [Babička] „* V původním rukopisu...“, rukopis (psáno perem); [Babička] „V prvním vydání je...“, rukopis (psáno tužkou).

Und sie rinnen mit ihr bangen Waf,
 Gelblich kühnen sie mit schneem Gornen
 Auf der stillen Welt ferner und fernem,
 Ob die alte Wäther küh, die Ona.

Wenn sie lacht, sie lacht, die Lächeln Linnen,
 Und sie verflucht mit sparm Affinnen,
 Und sie springt von Lager zu Lager,
 Wäther, - Kinder - bairisch ist unpflegen
 Und sie kanzeln farnüchtern mit jagen
 Pfaw Lieb mit Kind in Dummheit.

3 mbiže gboy kpacobis ou meladen xapa
 Jo gymu mon ce kipe mlnoia kstera
 Lopy ud nukgo metnom nenokapa
 Ipa zgem locy meta doim u coderu
 Mwi moiz kaunoiž dole zpaqkoiaž
 Alady moiz poalkonna obygliaž.

Selo kile oed amize, nadrož bebi
 Laska semor, a zdravi se nichae
 Narodni ži bi

Obr. 13. Božena si opsala báseň Nicolause Lenau *Sturmesmythe*. Na rubovou stranu lístku jí Václav Bendl opsal azbukou druhou sloku básně Marii. LA PNP, fond Božena Němcová.

Elias Pruska Konid Tedi
 Kouda

Benež

Ji Němce

Obr. 15. Titulní list sešitu, do kterého Božena Němcová pro Karla Němce opsala básně. Sešit věnovala Karlovi při jeho odjezdu na praxi do Zaháně. LA PNP, fond Božena Němcová.

*V předvodním rukopise prvního vydání *Babičky*
 ky ~~bylo~~ ~~na~~ ~~prvního~~ ~~stalo~~ "Kde je z vola kostel"
 na dole stala pod čarou byla psáno
 je to venice zvol a žetam, kostel. Když jsem
 ale vyřídil arch dostala stalo tam zvol a kostel
 a dole pod čarou biž. se je zvol a žetam hospoda

Obr. 14. Lístek, na který si Božena Němcová napsala poznámky k opravě 1. vydání *Babičky*. LA PNP, fond Božena Němcová.

byly označeny jako opisy Karla Němce. Jedná se o tři sešity, na dvou z nich je poznámka tužkou, patrně rukou Vladimíra Němce: „*Rukopis babičky – dárek Karlovi*“. Básně nejspíše přepisovala Němcová pro syna v době, kdy byl v Zaháně. Jeden ze sešitů je věnován pouze Erbenovým básním. Je v něm opsána *Svatební košile* a *Štědrý den*.⁷⁵ V druhém sešitku jsou kromě Erbenova *Zlatého kolovratu* básně Františka Ladislava Čelakovského, Boleslava Jablonského, An-

tonína Jaroslava Puchmajera, Františka Matějoviče Vetešníka, Františka Sušila a Bohuslava z Lobkovic.⁷⁶ Poslední sešit má dvě části, v první jsou opsány lidové písně i dobové popěvky, v druhé části nadepsané *Básně* je báseň Boženy Němcové *Ženám českým*, Kalinův *Kšaft*, *Píseň na Vyšehrad* (Kníže / Ha ty naše slunce) a opět opsána další část z *Kytice* Karla Jaromíra Erbena, básně *Poklad* a *Vrba*.⁷⁷ Domnívám se, že pouze první část tohoto sešitu s písněmi a popěvkami si opisoval Karel Němec, další část mu již opět psala matka. Sešity básní zprostředkovávají mimo jiné výslovné svědectví o setkání Boženy Němcové s Erbenovou *Kyticí*, o němž dosud neexistoval přímý doklad.⁷⁸

Zápisníky Boženy Němcové představují pouze dílčí složku výzkumu jejího díla, ale díky nim se můžeme, stejně jako při četbě korespondence, těšit z živého setkání s jejím duchem. Pomáhají nám objasnit to, co z prostředí a dobové-

⁷⁵ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, [Básně], opis básní Karla Jaromíra Erbena: *Svatební košile* a *Štědrý den*. Koupeno od Bronislavy Herbenové v roce 1949.

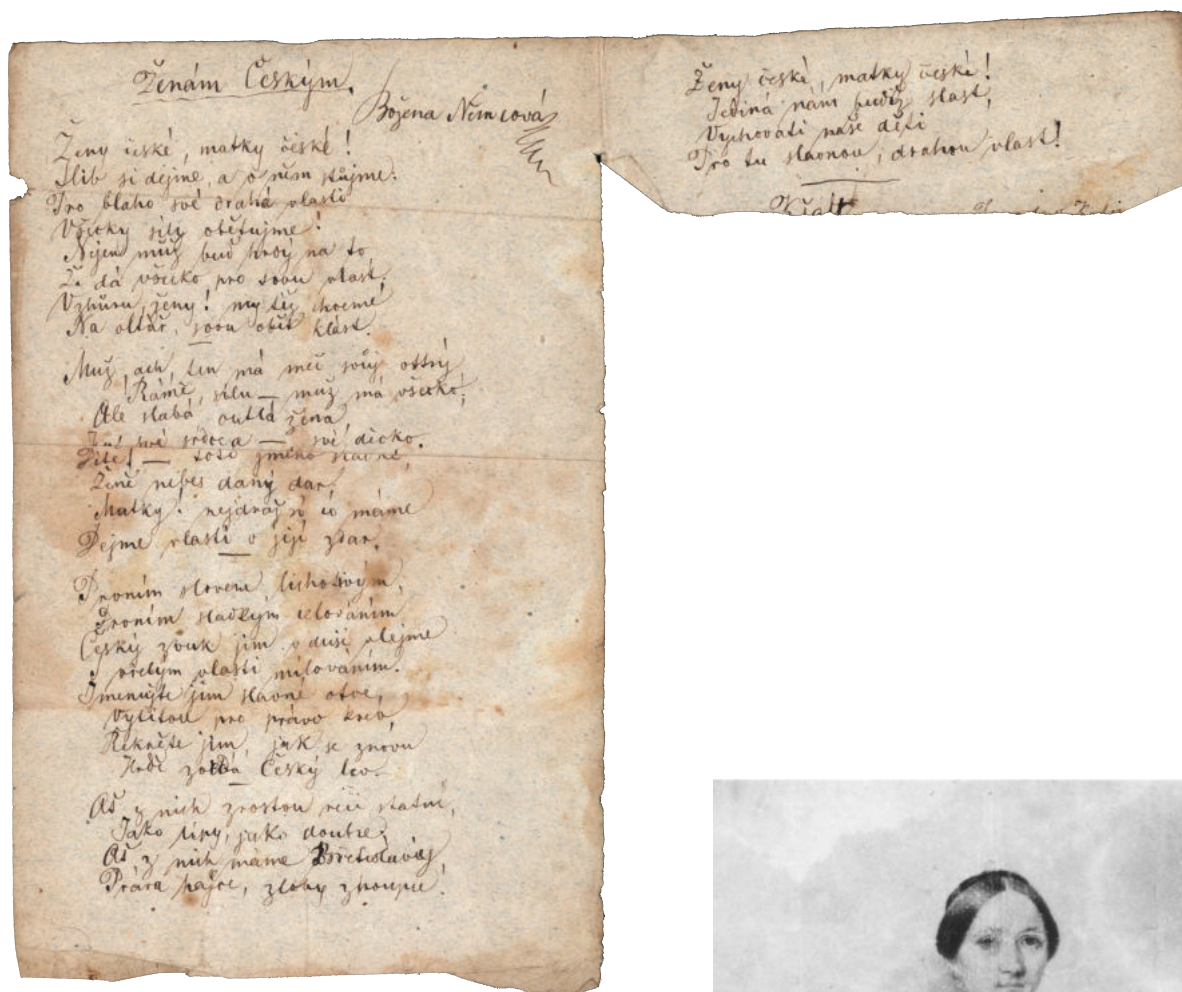
⁷⁶ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, *Básně*, opis básní. Koupeno od Bronislavy Herbenové v roce 1949.

⁷⁷ LA PNP, f. Němcová Božena, rukopisy vlastní, *Básně*, opis písní a básní.

⁷⁸ JANÁČKOVÁ 2001, s. 54–55.

ho způsobu života proudí do díla Němcové. Často zaměřujeme hlavní zájem více k tvorbě portrétu Boženy Němcové, místo toho, abychom se pokusili objevit, co se snažila vložit do svého díla. Zápisky nám pomohou posoudit její dílo ne

ve vztahu k nám samým, k našemu ideálu, našemu vkusu, ale objevit, co do své tvorby vložila Němcová, co v ní nacházeli první čtenáři.

Obr. 16. Báseň Ženám českým ze sešitku Karla Němce. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 17. Božena Němcová na kresbě J. Václava Myslivečka z roku 1850. Národní muzeum – Historické muzeum, oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-198 596.

Obr. 18a–18b. Božena Němcová v černé mantile. Daguerrotypie Jana Malocha z roku 1854. Národní muzeum – knihovna Náprstkova muzea, sig. 171/17.

Obr. 19. Božena Němcová mezi dětmi. Zleva doprava stojí Jaroslav, Karel, Hynek a Dora. Reprodukce daguerrotypie Jana Malocha (?) z roku 1852 (dnes nezvěstná). Podle vzpomínek Dory si na obrázek šetřily děti od Nového roku a poslaly ho pak otci do Uher. Národní muzeum – Historické muzeum, oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-194 748.

Obr. 20. Božena Němcová v letech 1854–1856. Dobová reprodukce daguerrotypie z majetku Václava Bendla. Václav Bendl o ní napsal svému příteli: „Posílám ti daguerrotyp Boženin, zachází už, proto hled' [...], aby se ofotografovala; je to její nejměnější podobizna.“ LA PNP, fond Božena Němcová.

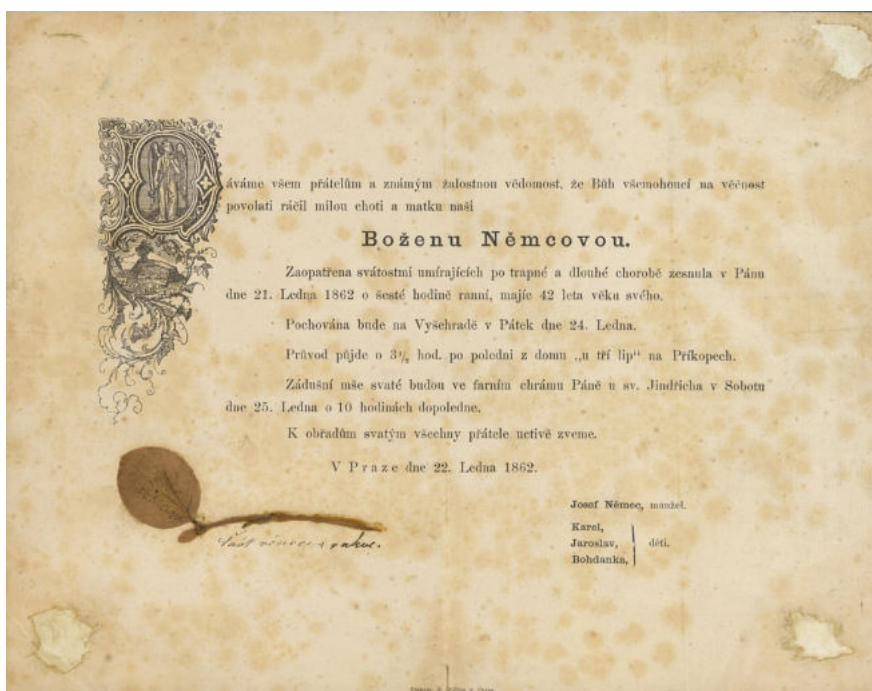
Obr. 21. Poslední dochovaný autentický portrét Boženy Němcové. Ambrotypie pravděpodobně z roku 1859. Podobizna inspirovala mnoho umělců při tvorbě posmrtných portrétů, počínaje hned v roce 1862 litografií A. Dzwonkowského a jistě nekonče olejem Josefa Šímy z roku 1950. Národní muzeum – knihovna Náprstkova muzea, sig. N 1234.

Obr. 22. Reprodukce původního stavu ambrotypie Boženy Němcové. Vizitku objednal od Jindřicha Eckerta Americký klub dam při příležitosti odhalení pomníku Boženy Němcové 6. června 1869. Dar hraběnky Kounicové komitétu Národopisné výstavy. Národní muzeum – Historické muzeum, oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-194 749.

Obr. 23. Jaroslav Němec zhotovil podle detailu hlavy z ambrotypie Boženy Němcové kresbu. Nevíme, zda to bylo ještě za jejího života nebo po smrti. Kresba je dnes neznámá. Reprodukce, LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 24. Úmrtí oznámení s nalepeným lístkem z věnce z rakve Boženy Němcové. LA PNP, fond Božena Němcová.

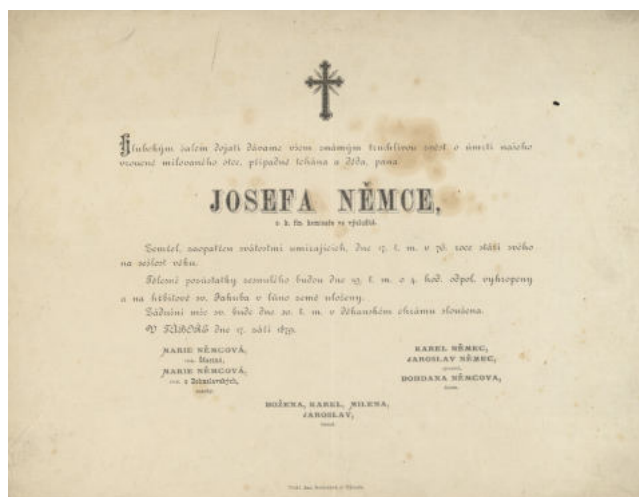
Obr. 25. Pomník Boženy Němcové na Vyšehradě pravděpodobně na Dušičky v roce 1891. Věnce na hrobě jsou z tzv. národních obětin. Marie Popelka Biliánová chtěla národními navštívenkami – obětinami nahradit dosavadní kladení květin na hroby. Jednalo se o kartičky s natištěným vlasteneckým heslem, v jejichž ceně byl i příspěvek na Ústřední matici školskou. Fotografie Josefa Jana Friče. LA PNP, fond Josef Jan Frič.

Obr. 26. Josef Němec. Vízitka s dedikací synu Jaroslavovi z let 1865–1872. LA PNP, fond Josef Jan Frič.

Obr. 27. Josef Němec s rodinou. Zleva syn Karel, dcera Dora, první manželka Karla Marie Němcová, syn Jaroslav a vnučka Božena Němcová. Fotografie F. Hetschela z let 1872–1873. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 28. Úmrtí oznámení Josefa Němce. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 29. Dora Němcová. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 30. Karel Němec. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 31. Jaroslav Němec na vizitce z ateliéru Winter po návratu ze studií v Mnichově. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 32. První manželka Karla Němce, Marie, rozená Šťastná s dětmi – Karlem a Boženou v roce 1877. V roce 1878 k nim přibyla ještě Milena. LA PNP, fond Božena Němcová.

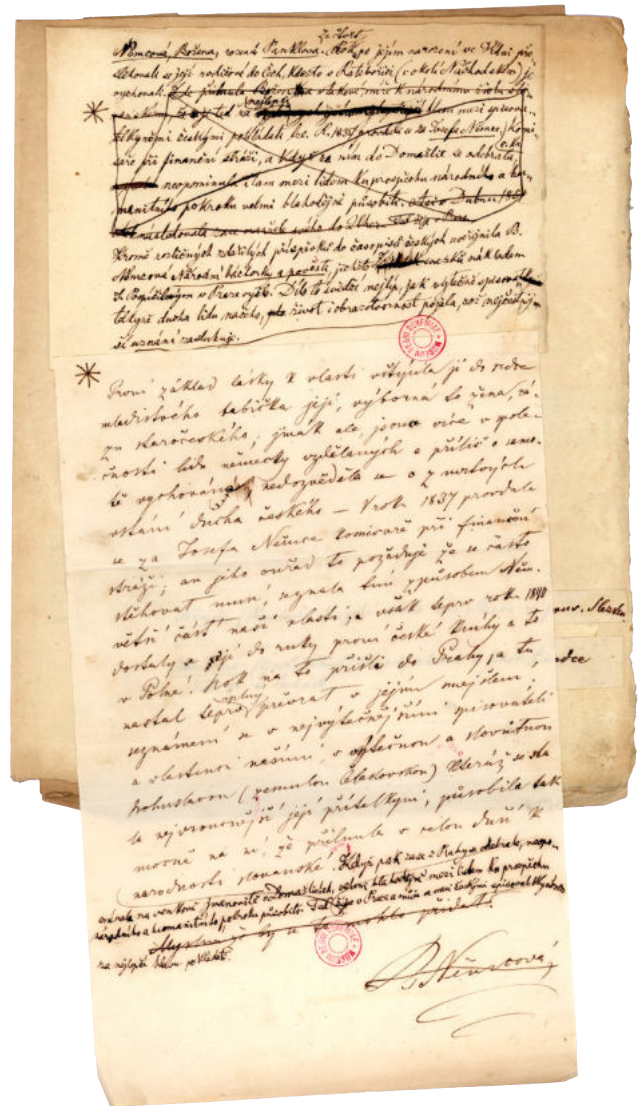
Obr. 33. Druhá manželka Karla, Anna, rozená Dostálová s dětmi. Zleva: Miloslav, Milena, Božena, Marie a Vladimír. Na fotografii chybí Karel a nevlastní bratr Jaroslav. Nejmladší Jaroušek se narodil až v Praze v roce 1896. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 34. Jaroslav Němec v roce 1866 v Oděse. Reprodukce, konec 19. století. Národní muzeum – Historické muzeum, oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-194 747.

Obr. 35. Marie Pavlovna Němcová. Jaroslav se oženil s Marií Pavlovnou mezi lety 1869–1873. V roce 1872 navštívil poprvé po devíti letech otce a sourozence v Čechách. Národní muzeum – Historické muzeum, oddělení starších českých dějin, inv. č. H2-194 746.

Obr. 37. Němcová Božena: „Němcová, Božena, rozená Panklová. Za čtvrt rok po jejím...“. Slovníkové heslo určené pro *Kapesní slovníček novinářský a konversační* Ludvíka Rittersberga. Bohužel v letech 1850–1851 vyšly pouze 2 díly obsahující hesla A–M. Heslo týkající se Boženy Němcové nevyšlo. Rukopisný list z roku [1852] je vlepěný do rukopisu slovníku. LA PNP, fond Ludvík Ritter z Rittersbergu.

Obr. 36. Bohdana Němcová ve společnosti přátel v Poděbradech v roce 1911 (sedí uprostřed skupinky). Ateliér Šechtla a Voseček.

Váženosti!

Prosila bych velmi, kdybychom mi k službě přistoupit mohl, zapůjčit mi na krátký čas "Bohyně" Haney - a "Zpovědníky od Kollára a pravní "Hortleby" Vočty od roku 1848. Za mi toho třeba, a nemohu se nikde obejít; byla bych osobně k Vámosti zšla, ať se píše o lověm prouhvrt, ale choroba nedovoluje mi většího štěstí lela již, je soustava se vychází, musím říkat ne stále, počkej, i počkej.

S hlubokou úctou Vámosti služebnice

Božena Němcová

Praga 1854.

Zpovědníky I, II
Bohyně Haney

Gogola M. K. v. D. J. S.

Obr. 38. Dopis Boženy Němcové adresovaný knihovníku Národního muzea Václavu Hankovi ze 7. února 1854. Hanka si na dopis poznamenal knihy, které si Němcová půjčila, když byly vráceny, škrtl je. Jinou rukou je na dopis připsána další výpůjčka. LA PNP, fond Božena Němcová.

Summa Matematico-Kreis.
Němcová Úpis.

kteřími potvrzují, že mi správa knihovny českého Museum půjčila na čtyry měsíce z knihovny měsíci následující věci, totiž:

Časopis "Bohyně" Haney - a "Zpovědníky od Kollára a pravní "Hortleby" Vočty od roku 1848.

i podrobují se v té příčině všem, co §§. 22, 24 a 25 pravidel o navštívení i užívání knihovny českého Museum, jello vybor muzejní dne 25. února 1851 vydal, ustanovují a zavazují se, že i vypůjčen v oložené době navrátit zase správě knihovny českého Museum v Praze, a to v stavu takovém, jakož jsem j přijal.

Pakli by to, což tuto vypůjčím, v ustanoveném čase zase vráceno nebylo, pakli by se na tom od času přijetí až zase do navrácení stala jakákoliv škoda, anebo přišlo by to v skazu, takli by budu povinen, do pokladnice společnosti českého Museum zaplatiti st. kr. t. j. stříbra, jakožto summa náhrady.

Na důkaz toho podepsal sem se tuto svou vlastní rukou.

W Praze, dne 2. února 1857

1857
Jmeno Božena Němcová
Stav Žena
Příbytek Hlavního ulice
čís 647. Vnde.
1260

Časopis "Bohyně" Haney - a "Zpovědníky od Kollára a pravní "Hortleby" Vočty od roku 1848.

Božena Němcová

1814-5 1818

Glasník Horního čísla 5-6.

4

Práva knihovny, Muz. Českého lidu a navrácení knih
ze výpůjčky
V Praze 18. března 1862

Antonín Jaroslav Vrtátka

30. února 1862

Obr. 39a-39b. Výpůjční lístek knihovny Musea království českého z 2. 6. 1857. Na rubové straně jsou zaznamenány další výpůjčky Boženy Němcové, žádost Správy bibliothéky Musea království českého o navrácení knih z 15. 3. 1862 (podepsán Antonín Jaroslav Vrtátka) a usnesení sboru Národního musea z 16. 7. 1879 o odepsání knih. LA PNP, fond Božena Němcová.

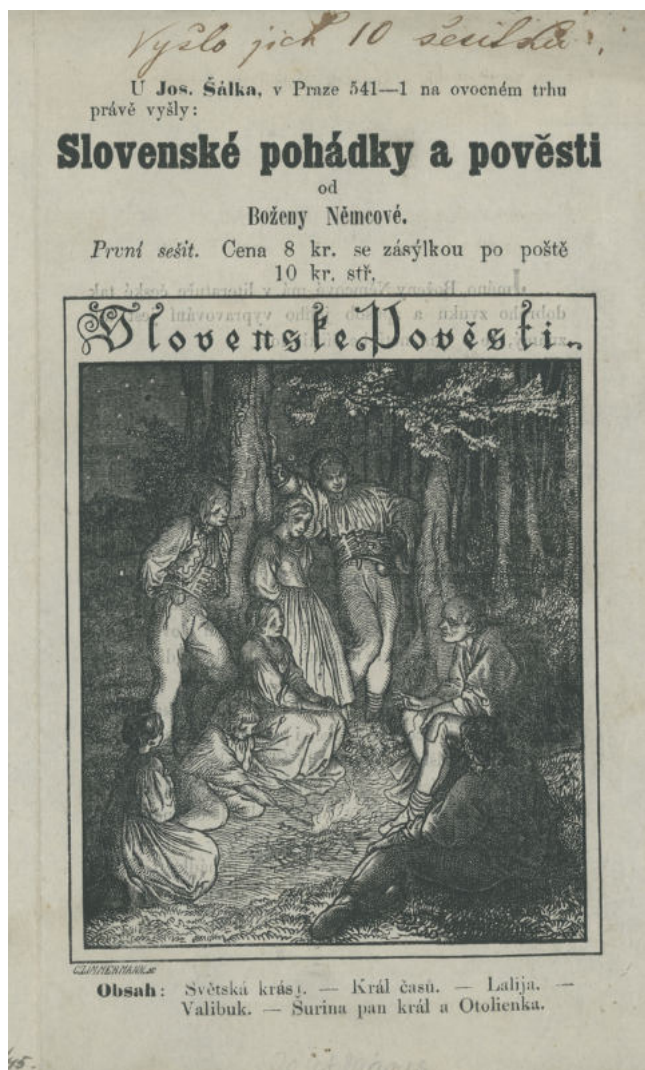
Vodní paní! Tímto
novou knihu o mi ji
povídal: O červě, která
přeroula, a jejího rosta
stříbrného. - Za vše
tata zle nevolnost dce
ry, kterou narodějnici
našla, kterou vodní
paní! - Tak se dostal
první z narodějnici
to vše narodějnici, ale když
mi ta nevolnost dce
povíhala, aby se dostal
všechno tu opět tu vodní paní

ještě dala, poněvadž
to byl ten samý
miant, co u "Kaleho
arbu" a tak mnoho
jiných. - Amon
výmyslené miska,
jeon poznamenaná
červeně.

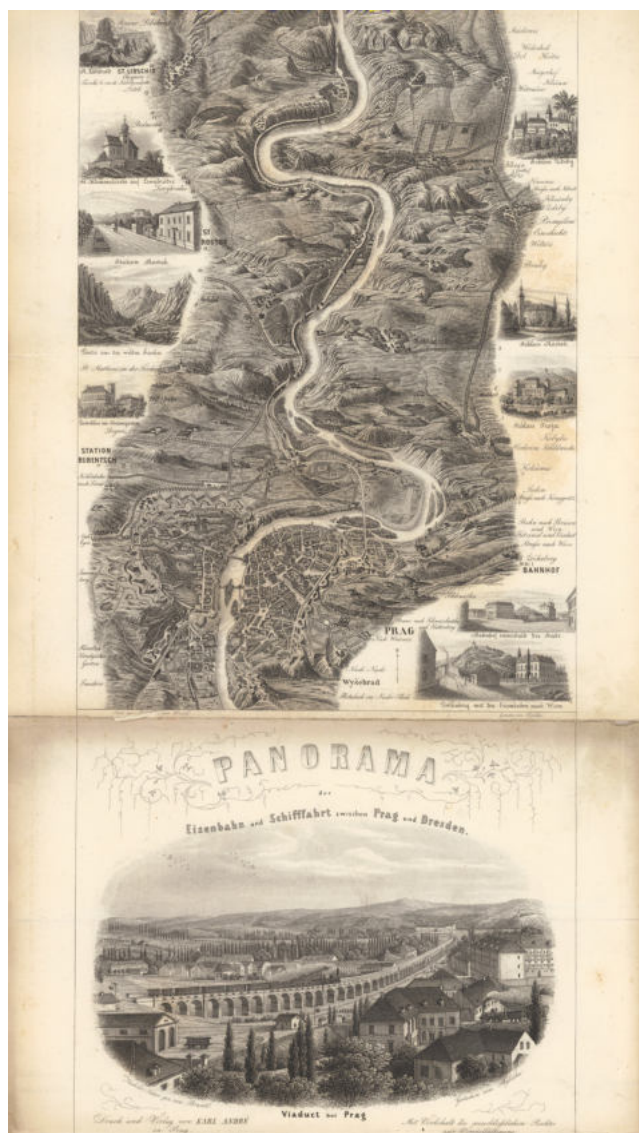
Opřívězně se zlatou
hvězdon na věle
zcela nechána! Po
vobrujích varianti
mnoho, i slovaustých
pověstích. Volousole
musí ji olo do křevie
dít křevie z chudinko,
udělat, - a ještě některé
něle varianty: -

33 O Viktorce.
Tm mi vypravova
la moji babička.
o všem krátce a jasně.
druhá, a zajiště jělně,
ji roj v tubě formě,
jako já ji napřala. -

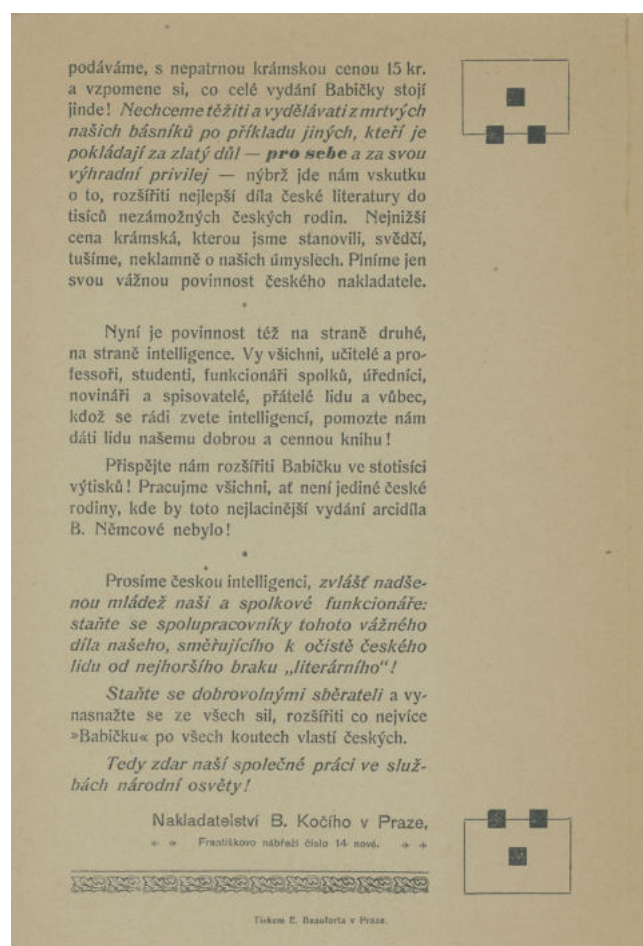
Obr. 40a-40d. Ukázky z konvolutu lístků, na které si dělala Božena Němcová poznámky o pohádkách. Do fondu Boženy Němcové ho věnovala Marie Gebauerová v roce 1925. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 41. Propagační leták nakladatelství Josef Šálek z roku 1857 na subscripci knihy Boženy Němcové *Slovenské pohádky a pověsti*. Kniha vyšla v sešitovém vydání, obálku připravil Josef Mánes. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 42. Orientační mapa železnice Praha–Drážďany z knihy *Prag-Dresdner Panorama für Touristender Eisenbahn und Dampfschiffahrt* (panorama kreslil Karel Brantl, ryl Josef Rybička). Knihu si pravděpodobně jako vzpomínku na svou cestu do Drážďan Božena Němcová zařadila do své knihovny. LA PNP, fond Božena Němcová.

Obr. 43a–43b. Nabídkový prospekt nakladatelství B. Kočí na 101. vydání *Babičky* v roce 1919. LA PNP, fond Božena Němcová.

Prameny:

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Gebauerová Marie
 Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Němcová Božena
 Muzeum Boženy Němcové, fond Božena Němcová

Literatura:

ČAPLOVIČ 1829: ČAPLOVIČ, Ján. *Gemälde von Ungarn*. Pest, 1829.
ČAPLOVIČ 1843: ČAPLOVIČ, Ján. *Ungern's Industrie und Cultur*. Leipzig: O. Wigand, 1843.
GEBAUEROVÁ 2002: DÖRFLOVÁ, Yveta (ed.). *Korespondence Marie Gebauerové: K prvnímu soubornému vydání dopisů Boženy Němcové*. In: *Literární archiv* 34, 2002, s. 421–483.
HERMANN 2019: HERMANN, Tomáš. *Torzo a komplexita v romantické vědě Purkyně a Palackého: Útržky a Krasověda*. In: HERMANN, Tomáš – CÍLEK, Václav (edd.). *Útržky ze zápisníku zemřelého přírodovědce*. Praha: Academia, 2019, s. 211–255.
JANÁČKOVÁ 2001: JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Příběh tajemného psaní*. Praha: Akropolis, 2001.
KOMÁREK 2019: KOMÁREK, Stanislav. *Nebýt jako strom v lese, který roste, protože musí*. In: HERMANN, To-

máš – CÍLEK, Václav (edd.). *Útržky ze zápisníku zemřelého přírodovědce*. Praha: Academia, 2019, s. 255–259.
MAIDL 2001: MAIDL, Václav. *Nad nezveřejněným zápisníkem Boženy Němcové*. In: *Obraz mezi obrazy: Božena Němcová*. Letohrádek Hvězda 28. 5. – 28. 10. 2001, Praha: Památník národního písemnictví 2001.
NĚMCOVÁ 1854: NĚMCOVÁ, Božena. *Zpomínky z cesty po Uhřích*. *Lumír* 4, 1854, č. 1–6, s. 17–20, 40–45, 64–67, 89–93, 114–116, 139–140.
NĚMCOVÁ 1914: GEBAUEROVÁ, Marie (ed.). *Sebrané spisy Boženy Němcové, sv. 13: Korespondence, 2. díl*. Praha: Jan Laichter, 1914.
NĚMCOVÁ 1919: GEBAUEROVÁ, Marie (ed.). *Sebrané spisy Boženy Němcové, sv. 11: Články; Fragmenty; Poznámky a vysvětlivky; Básně; Pravzor Tartuffa; Slovenské starožitnosti; Hry; Hádanky; Popěvky a říkání; Dodatek k písni slovenským Kollára*. Praha: Jan Laichter, 1919.
NĚMCOVÁ 1929a: NĚMCOVÁ, Božena. *Zápisník Boženy Němcové z let 1851–1855*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1929. Knihovna Byblis; Sv. III. [a], [b].
NĚMCOVÁ 1929b: NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *Dílo Boženy Němcové: Slovenské pohádky a pověsti II*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1929.
NĚMCOVÁ 1951: NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *Život Boženy Němcové: Dopisy a dokumenty I: Do roku 1848*. Praha: Československý spisovatel, 1951.

NĚMCOVÁ 1952: HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.). *Spisy Boženy Němcové sv. 8–10*. Praha: Československý spisovatel, 1952–1955.

NĚMCOVÁ 1953: NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *Život Boženy Němcové: Dopisy a dokumenty III: Dvě cesty na Slovensko*. Praha: Československý spisovatel, 1953.

NĚMCOVÁ 1957: NOVOTNÝ, Miloslav (ed.). *Život Boženy Němcové: Dopisy a dokumenty V: Slavný rok 1855, vydání Babičky, čtvrtá cesta na Slovensko*. Praha: Československý spisovatel, 1957.

NĚMCOVÁ 2006: ADAM, Robert – POKORNÁ, Magdalena – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (edd.). *Božena Němcová – Korespondence III*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

NĚMCOVÁ 2007: ADAM, Robert – POKORNÁ, Magdalena – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (edd.). *Božena Němcová – Korespondence IV*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

NOVOTNÝ 1950: NOVOTNÝ, Miloslav. Máchovská cesta Boženy Němcové: Z nových příspěvků k životu a dílu Boženy Němcové. *Marginálie* 23, 1950, č. 4–5, s. 89–95.

POKORNÁ 2009: POKORNÁ, Magdalena. *Josef Němec: Neobyčejný muž neobyčejné ženy*. Praha: Academia, 2009.

REUSSE 1853: REUSSE, Gustáv Mauricius. *Května Slovenska čili opis všech jevnosubných na Slovensku divoro-staucích a mnohých zahradních zrostlin podle saustavy De Candolle-ovy*. Banská Štávnica: tiskem Františka Lorbera, 1853.

ÚLEHLA 2014: ÚLEHLA, Vladimír. *Samotářská dcera Boženy Němcové*. 2. doplněné vydání. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka v Jičíně, 2014. Edice Jičínsko 9.

WIMMER 2001: WIMMER, Stanislav. Psaní pro sebe a osobní dopis. In: *Řeč dopisů Boženy Němcové, řeč v dopisech*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 65–84.

ZIPSER 1817: ZIPSER, Christian Andreas. *Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungern*. Oedenburg, 1817.

ZIPSER 1837: ZIPSER, Christian Andreas. *Der Badegast zu Sliatsch in Nieder-Ungarn: Ein topographisch-medizinischer Wegweiser für Fremde*. Neusohl: F. S. Leichtsche Buchhandlung, 1837.

Yveta Dörflová

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Strahovské nádvoří 1

118 00 Praha – Hradčany

ILUSTRACE K DÍLU BOŽENY NĚMCOVÉ ZE SBÍREK ODDĚLENÍ KNIŽNÍ KULTURY KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA

Obr. 1. Studie k ilustraci pro frontispis od Petra Dillingera ke knize *Babička: obrazy venkovského života* od Boženy Němcové. Praha: František Strnad, 1940. Edice Růžový palouček. Kresba tužkou. Foto: KNM.

Obr. 2. Zkušební nátisky ilustrace pro frontispis od Petra Dillingera ke knize *Babička: obrazy venkovského života* od Boženy Němcové. Praha: František Strnad, 1940. Edice Růžový palouček. Dřevoryt. Foto: KNM.

Obr. 3. Ilustrace a zrcadlo sazby od Josefa Vodrážky ke knize Boženy Němcové *Chudí lidé a jiné povídky*. Praha: Leopold Mazáč, 1932. Edice Němcová, Božena: Jubilejní ilustrovaná vydání nejkrásnějších knih. Kresba pastelem. Foto: KNM.

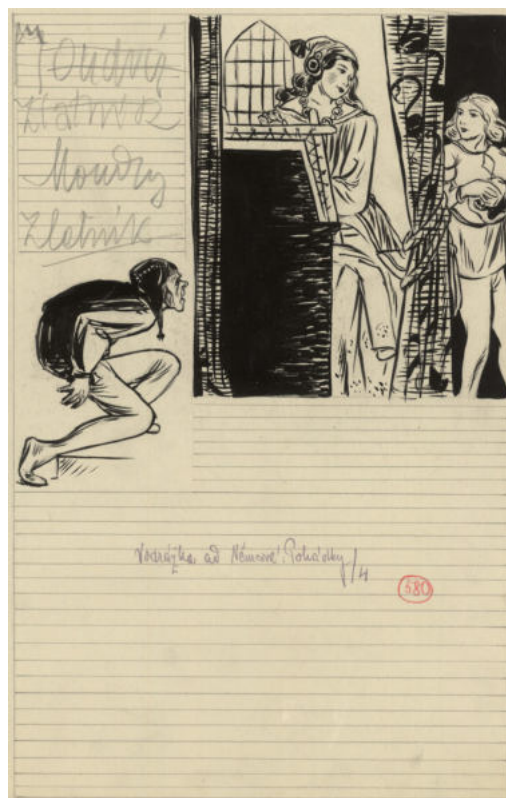
Obr. 4. Ilustrace Jaroslava Pecháčka ke knize Boženy Němcové *Pan učitel*. Hranice: Josef Hladký, 1937. Kresba tuší. Foto: KNM.

Obr. 5. Předloha pro obálku ke knize Boženy Němcové *Babička* od Karla Štapfera. Praha: I. L. Kober, 1891. Kresba tuší, akvarel. Foto: KNM.

Obr. 6. Ilustrace Zdeňka Mězla k pohádce Boženy Němcové O Nesytovi z knihy *Sůl nad zlato a jiné pohádky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. Dřevoryt. Foto: KNM.

Obr. 7. Ilustrace a zrcadlo sazby od Josefa Vodrážky k pohádce Boženy Němcové Bajaja z knihy *Pohádky*. Praha: Leopold Mazáč, 1932. Edice Němcová Božena: Jubilejní ilustrované vydání nejkrásnějších knih. Kresba tuší. Foto: KNM.

Obr. 8. Ilustrace Cyrila Boudy ke knize Boženy Němcové *Pohorská vesnice*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962. Dřevoryt. Foto: KNM.

Obr. 9. Dopisnice s portrétem Boženy Němcové od Stanislava Kulhánka ze souboru *Naši bohatýři*. Praha: Josef Hladký, 1921. Zinkografie. Foto: KNM.

ZPRÁVA O ČINNOSTI MATICE ČESKÉ V ROCE 2020

Činnost Matice české byla v roce 2020 výrazně poznamenána nepříznivou epidemiologickou situací. Neuskutečnila se řada plánovaných akcí a projektů, poprvé se tak nekonaly ani již tradiční a oblíbené přednáškové cykly, věnující se vybraným kapitolám z české historie a především literární historie.

Letošní výročí Boženy Němcové (1820–1862) Matice česká alespoň připomenula ve formě online diskuzního pořadu ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR, který bude trvale zpřístupněn na YouTube a webových stránkách Společnosti Národního muzea. O životě a díle největší české spisovatelky zde spolu diskutovali významní znalci jejího díla, Dalibor Dobíáš, Magdaléna Pokorná a Robert Adam. Dalším matičním příspěvkem k letošnímu jubileu B. Němcové jsou tematicky zaměřené *Matiční listy*, jež jsou již řadu let přílohou dvojčísla časopisu Národního muzea *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*.

V březnu a září se uskutečnilo několik exkurzí, které se zaměřily na minulost a současnost českého tělovýchovného spolku Sokol. S velkým zájmem členů se setkala prohlídka interiéru historické budovy Sokola Pražského, stejně tak i procházka po Olšanských hřbitovech, zaměřená na místa posledního odpočinku zakladatelů a významných činovníků Sokola.

Nejen pro členy Matice české byl určen poznávací zájezd do Malče a okolí, který se nakonec uskutečnil ve dvou termínech. Nejdříve proběhla návštěva zámku Jana Josefa IV. Dobrzenského z Dobřenic v Chotěboři, jehož dědeček byl vychováván Cyrilem Purkyně, prvorepublikovým předsedou Matice české. Hlavním bodem programu ale byla prohlídka zámku v Malči v majetku Václava Macháčka-Riegra, kde je umístěna expozice přibližující život a dílo Františka Palackého a jeho zetě Františka Ladislava Riegra, který Malč v roce 1862 zakoupil. Ve vitríně má návštěvník možnost se seznámit také s nejstaršími dějinami Matice české, pro kterou oba národní výtečníci celý život pracovali. Poslední navštívené místo zájezdu bylo v Modletíně u hrobu Terezie Riegrové (1795–1869), matky F. L. Riegra, která jej po celý život neúnavně podporovala.

Z plánovaných prezentací zajímavých knižních titulů v září ve spolupráci s nakladatelstvím Machart proběhlo představení knihy Martina Nekoly o životních osudech novináře Rudolfa Kopeckého (1893–1981), do kterých se plně promítly dramatické okamžiky moderních československých dějin.

Z iniciativy Šárky Rámišové, členky výboru Matice české, byl v září zahájen cyklus *Ze života sbírek Národního muzea*, jehož smyslem je postupně představovat sbírkové bohatství Národního muzea prostřednictvím odpovědných

kurátorů. Nejdříve zájemce seznámila Š. Rámišová s předměty ze sbírky tělovýchovy a sportu oddělení dějin tělesné výchovy a sportu, které má rovněž bohatou výstavní a publikační činnost. Jolana Tothová z oddělení novodobých českých dějin představila mimořádnou sbírku Muzea dělnického hnutí, které Národní muzeum do svých sbírek přebíralo v letech

Obr. 1. Baltazar Kutina: Náhrobek Jindřicha Fügnera a Miroslava Tyrše z roku 1907 na Olšanském hřbitově v Praze, olej na kartonu (Národní muzeum – Historické muzeum, inv. č. H7H-31110).

Obr. 2. Oskar Schmidt: nejstarší budova Sokola Pražského, akvarel, 1932 (Národní muzeum – Historické muzeum, inv. č. H7H-15914).

2014–2016. Cennou kolekci novodobého textilu a módy z oddělení novodobých českých dějin prezentovala Miroslava Burianová, cyklus pak pro letošní rok zakončil Lukáš Funk z numismatického oddělení, které spravuje rozsáhlou a kvalitní sbírku platidel, medailí a řádů. Dvě poslední uvedené vystoupení odborných pracovníků Národního muzea zároveň zachytila kamera, a jsou tak online přístupná na YouTube a webových stránkách Společnosti Národního muzea.

Z každoročně plánovaných informačních panelů se v roce 2020 podařilo zrealizovat dva – Jan hrabě Harrach a hrobka hrabat Harrachů v Horní Branné (autorem textu je Jan Luštinec, obrazový doprovod pochází ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici) a Jan Karel Rojek v Budyni nad Ohří (autorkou textu je Markéta Mrázková). S ohledem na epidemiologickou situaci a vládou vyhlášená nařízení se ale neuskutečnila žádná slavnost spojená s odhalením panelů.

Na rok 2021 plánuje Matice česká uskutečnit tradiční jarní a podzimní přednáškové cykly, řadu exkurzí, prezentací knih, slavnostně představit novou matiční publikaci o Řípu jako národním symbolu v 19. století z pera Niny Milotové a zajistit do regionů České republiky několik informačních panelů. Ve spolupráci s několika institucemi připravuje pestrou nabídku akcí, projektů a výstav, které připomenou dvousté výročí narození českého novináře a politika Karla Havlíčka Borovského (1821–1856). Vše se ale bude odvíjet od možného návratu do běžného kulturního života v České republice.

Pavel Muchka

Knihovna Národního muzea
oddělení knižní kultury
Vinohradská 1
110 00 Praha 1

Jan Karel Rojek

(31. března 1804 – 11. srpna 1877)

**„Nikoli ten, kdo slovem, nýbrž kdo skutkem lásku k otčině
osvědčuje, sluje vlastencem. Podobných lidí zhusta se nerodí.
Na výsluní jejich člověku volno bývá.
Od nich potomci rádi se učí.“**

epitaf od redaktora F. J. Lehnera v časopise Method

V Budyni nad Ohří strávil závěr svého života vlastenecký kněz a spisovatel Jan Karel Rojek, osobnost českého národního obrození, později i společenského dění a historického badatelství na Budyňsku.

Jan Karel Rojek se narodil 31. března 1804 v Litomyšli, kde vystudoval piaristické gymnázium a Filozofický ústav. Studia teologie absolvoval v Hradci Králové a roku 1827 byl jako třiatřicetiletý vysvěcen na kněze. Po krátkém kaplanském působení na Vysočině byl v roce 1829 přeložen do Nového Města nad Metují. Tam působil jako nadšený vlastenec, vzdělávatel, organizátor divadelního života, badatel v regionální historii, archivář a celkově jako filantrop. V roce 1839 byl přeložen do nedalekých Bohuslavic, v nichž dal opravit kostel, zakoupil varhany a zřídil knihovnu. Bohuslavická fara se tehdy stala centrem místního vlasteneckého života.

V roce 1850 se Rojek jako děkan do Nového Města nad Metují vrátil. Pracoval dál nejen pro farniky, ale účastnil se i podniků širšího českého rozsahu: publikoval mj. v Časopise Českého muzea, v Památkách archeologických či v Riegrově Slovníku naučném. Byl členem vlasteneckých a náboženských spolků, jako Matice české, Svatoboru, Jednoty pro dostavbu katedrály sv. Víta či Dědictví svatojanského. Přispíval na malířská studia syna Boženy Němcové Jaroslava. Ve své činnosti se dostával do střetů se státními úřady, ale zároveň se těšil širší podpoře, která vyvrcholila tím, že byl v roce 1861 zvolen poslancem Zemského sněmu.

V roce 1862 převzal děkan Rojek uvolněnou budyňskou farnost. V Budyni nad Ohří pak prožil 15 let vyplněných prací. Z budyňské fary i dnes dýchá Rojkova doba, jeho iniciály naleznete nad vchodem pod zobrazením sv. Václava, na kamenné zdi zahrady i sklepení. Sál v patře děkanství zdobí lustr a nástropní malba, kde jsou uvedena jména zde působících kněží s letopočty. Na stěně visí jejich podobizny, včetně Rojkovy. V Rojkově blízkosti působilo postupně pět kaplanů, z nichž nejvíce si rozuměl s Antonínem Průšou z Mnětěše, který ho doprovázel i na cestách.

Také v Budyni udržoval Rojek vztahy s východočeskými přáteli a sledoval informace o pražském kulturním životě. Již v létě roku 1862 navštívil v Budyni Rojka kněz Josef Mnohoslav Roštlapil z Dobrušky se spisovatelem Karlem Jaromírem Erbenem, svou návštěvu zopakovali v roce 1869 i s výlety na Říp a Házmburk.

V Budyni našel Rojek spřízněnou duši pro historické bádání. Byl to o dvě generace mladší Antonín Janda. Když Rojek přišel do Budyně, bylo Jandovi teprve třináct let. Začínal jako divadelní ochotník, později působil jako režisér a ředitel divadla, od roku 1872 byl členem zpěváckého spolku Bivoj a od února 1875 učitelem v Budyni. Později se stal

městským archivářem, založil vlastním nákladem městské muzeum a historické památky zpracovával také literárně.

Jak pilně se zapojoval Rojek do života v Budyni, se můžeme dozvědět právě z Pamětní knihy zpracované archivářem Jandou a uložené na zdejším Městském úřadě: „Ponejprve důkladně prozkoumal a přeložil staré listiny a privilegia zdejšího města a připravil tak základ k dějinám Budyně. Miloval školní mládež, neboť kupoval pro školu pomůcky k názornému vyučování, kterých škola předtím neměla. Pořádal s dětmi výlety, kterých se sám účastnil.“

V Pamětní knize se dále uvádí, že Rojek podporoval snahu založit občanskou záložnu, aby se omezilo vydírání lidí lichváři, a stal se jejím prvním předsedou.

O Rojkovi se také zmiňuje publikace připomínající působení kněží na Podřipsku: „I v tomto novém působišti pokračoval P. Jan Karel Rojek ve svých historických studiích. Přitahovaly ho zejména dějiny augustiniánského kláštera, historie památné hory Říp i dějiny poutních míst Podřipska. ... Bohatě historické znalosti regionu pak velmi umně využíval ve svém pastoračním působení.“

Rojek byl vůbec první, kdo dal v Čechách postavit kapli zasvěcenou tehdy čerstvě blahoslavené Anežce České, a to roku 1875 ve vsi Písty nedaleko Budyně. Svěcení kapličky děkanem Rojkem proběhlo 3. září 1876 za hojné účasti lidí z širokého okolí. Na jeho popud byla ke konci sedmdesátých let dokončována také stavba chrámu v Nížebobách. Novorenesanční kostel sv. Martina vznikl podle projektu architekta Antonína Viktora Barvítia.

V dopise přáteli Zoubkovi se Rojek v červnu 1877 potěšen zmiňuje, že jeho „druhotiny“ (50. výročí vysvěcení na kněze) v Budyni neprošly bez povšimnutí, byly mu uděleny diplomy a čestná občanství. O měsíc později se ale Rojek roznemohl a naposledy sloužil mši 26. července v kostele Panny Marie Sněžné. Kněz Roštlapil, který se s ním přijel rozloučit, uvádí, že jeho přítel zemřel v Pánu v sobotu 11. srpna o páté hodině ranní. Rojkův hrob, pokrytý prostou pískovcovou deskou, se nachází na hřbitově v Budyni na čestném místě blízko vchodu. Staré knihy praví, že na poslední cestě provázela kněze láska a úcta nejen budyňských farníků, ale i obyvatel celého Podřipska. Snad se tu rodák či poutník zastaví a uvědomí si, jak tohoto důstojného muže s přísným výrazem, zvučným hlasem a šlechtným srdcem měli tady v Budyni a okolí lidé rádi.

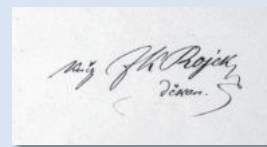
Mgr. Markéta Mrázková

Fotografie Jana Karla Rojka
(Literární archiv PNP)

Dějiny města Budyně nad Ohří
Antonína V. Jandy vznikaly ve spolupráci
s J. K. Rojkem (Městský úřad Budyně nad
Ohří, foto Markéta Mrázková, 2011)

Oznámení úmrtí Jana Karla Rojka
v Budyni nad Ohří v roce 1877
(Městské muzeum Nové Město nad Metují)

Rojkův náhrobek na hřbitově
v Budyni nad Ohří
(foto Markéta Mrázková, 2011)

Jan hrabě Harrach a hrobka hrabat Harrachů

Johann Kraus: Jan hrabě Harrach,
pastel na papíře, 1904
(Krkonoské muzeum Jilemnice)

Úmrtí oznámení v roce 1909
vydala Janova rodina
(Krkonoské muzeum Jilemnice)

kamenické prvky (portál, nádherné zábradlí vnitřní galerie atd.) dodával slavný pražský architekt Josef O. Kranner, lze s jistotou opatrností uvažovat minimálně o jeho spoluautorství. Na běžnějších pracích se podíleli místní řemeslníci – stavitel Jan Herkner z Jilemnice, tesař Antonín Rosenberg z Hrabačova, Josef Čivrný z Branné a další.

Krásnou oktogonální centrální pseudorománskou stavbu s několika gotickými prvky tvoří vlastní těleso kaple zakončené nízkou Jehlancovou střechou s dvojitým patriaršským křížem. Dojem monumentálního exteriéru stavby je zjemněn obloučkovým výšlem, pásem ozubů, působivým střídáním červených a světlých pískovcových kvádrů a zejména pravidelným rytmem oblouků s polosloupy a úzkými okny, z nichž hoření, osvětlující kapli, jsou zdobena kružbami. Umělecký vrchol vnějšího pláště vytváří nádherný ústupkový portál bohatě ornamentálně zdobený pásy pletenců a palmů.

Neméně krásný a působivý je interiér. Vchod do vlastní kaple tvoří portál s ušlechtilými polosloupy zdobenými listovými hlavicemi a vlysy, vše z červeného mramoru. Vedle kvalitních kovaných mřížových dveří stojí oktogonální, přibližně jeden metr vysoká kroupenka se znakem Harrachů, barevně totožná se zmíněným portálem. Podlahu hrobky kryjí černé a bílé dlaždice, stěny jsou obloženy mramorem v červeno-černé kombinaci. V úrovni prvního patra je interiér lemován galerií s velmi precizně provedeným pískovcovým zábradlím z Krannerovy dílny. Nadě všim se klene vzosná hvězdicová klenba, svedená do svazkových pilastrů. Zlaté nápisy nám oznamují, kteří z Harrachů zde byli pohřbeni.

Rodinný život hraběte Jana byl sice harmonický, ale naplněný také mnoha tvrdými ranami. Když mu v roce 1870 zemřela jeho první manželka Marie Markéta, rozená princezna z Lobkowicz, klesl při pohřbu v hrobce na její rakev a usedavě plakal.

Poslední šlechtický pohřeb se zde konal v roce 1935, kdy sem k poslednímu odpočinku uložili hraběte Ottu Harracha.

Obec Horní Branná o památku příkladně pečuje.

PaedDr. Jan Luštinec

Když Jan hrabě Harrach (1828–1909) několik let před první světovou válkou zemřel, přišly se s ním do těchto míst rozloučit davy lidí. Z Prahy přijel dokonce zvláštní vlak s představiteli českého politického i kulturního života.

Hrabě Jan patřil k nejvýznamnějším šlechticům Českého království a mezi našimi aristokraty byl považován za největšího českého vlastence. Jeho zásluhy o rozvoj českého politického, hospodářského i kulturního života zůstávají i dnes neocenitelné. Český zemský sněm, předlitavský parlament, Národní divadlo v Praze, Matice česká, Národní muzeum, rozmach české menšiny ve Vídni, ale také Banka Slavia, Vídeňská zahradnická společnost, sklárny v Harrachově, množství hospodářských spolků představují jenom výběr z oblasti jeho neobyčejných aktivit.

Krkonosé nejen miloval a velmi rád zde pobýval, ale také tu zanechal hlubokou stopu. Vrchní lesní úřad v Horní Branné zabezpečil na Janův příkaz dovoz a výrobu prvních českých lyží. Úřad příkladně pečoval o horské lesy i o vybrané turistické cesty. Když v šedesátých letech 19. století byla na zdejší zámku objevena renesanční sgrafita, dal je osvícený hrabě obnovit. Vzdálená mu nebyla ani osobnost Jana Amose Komenského, s Brannou neodmyslitelně spojená. V roce 1892 se podílel na důstojných oslavách čtyřtého výročí narození „učitele národů“.

Mnoho jeho počínů dodnes využíváme. Od Horní Branné můžeme vidět například rozhlednu na Žalém, kterou dal postavit v roce 1892.

Tento znamenitý aristokrat si tedy zaslouží naši vzpomínku a můžeme se v Krkonosích (a nejen tady) vydat po jeho stopách. Tato hrobka, branský zámek a zámecká expozice v sousední Jilemnici nám k tomu mohou být ideálním východiskem.

Hrobka náleží k nejnáročnějším a nejkrásnějším stavbám svého druhu u nás. Byla vybudována v letech 1840–1852. Až do roku 1870 zůstala nevyužitá. Teprve vážné onemocnění hraběnky Marie Markéty přimělo majitele k rychlé opravě.

Otázkou zůstává doposud anonymní autorství projektu. Vzhledem k tomu, že nejnáročnější

Rozhledna na Žalém
na fotografii Josefa Věhara z roku 1904
(Krkonoské muzeum Jilemnice)

Interiér hrobky Harrachů v Horní Branné
(foto Pavel Kraus, 2017)

Zřizovatelé: Národní muzeum – Matice česká, sekce Společnosti Národního muzea, ve spolupráci s obcí Horní Branná – říjen 2020.

Typografie, tisk: FAST digital print studio s. r. o., Praha 10. Kontakt: Matice česká, Václavské náměstí 1700/68, 110 00 Praha 1, tel. 224 497 333, matice.ceska@nm.cz.